

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Видатні імена та події
До 150-річчя від дня заснування Глухівського національного
педагогічного університету імені Олександра Довженка

**Григорій Львович Сапітон
(1901 – 1954):
біобібліографічний покажчик
до 70-річчя від дня смерті**

Керівник видавничого проекту: доктор історичних наук,
професор О. І. КУРОК

Укладачі: доктор педагогічних наук, доцент А. П. Гриценко,
В. А. Гриценко

Глухів
Глухівський НПУ ім. О. Довженка
2024

УДК 378.4.(477.52-21)](091) «1901/1954»

С 19

*Затверджено до друку вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(протокол № 12 від 24 квітня 2024 р.)*

Рецензенти:

Олександр Курок, доктор історичних наук, професор, ректор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Сергій Дегтярьов, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Сумського державного університету.

Укладачі:

**доктор педагогічних наук, доцент Андрій ГРИЦЕНКО,
Віталій ГРИЦЕНКО**

С 19 **Григорій Львович Сапітон (1901 – 1954)** : біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / Керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, В. А. Гриценко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 76 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

У науково-популярному виданні представлено нарис викладача та директора Глухівського учительського інституту Г. Л. Сапітона з історії закладу в 1874-1949 роках. У вступній статті розкрито головні віхи життя вченого, час та редакції створення нарису з історії установи, окреслено наукові принципи публікації видання, а також іменний покажчик та чернетка нарису історії освітнього закладу.

Видання призначено здобувачам освіти, науково-педагогічним працівникам, викладачам, аспірантам, широкому загалу читачів.

УДК 378.4.(477.52-21)](091) «1901/1954»

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні читачі, у ваших руках – нове видання серії «Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка». За своєю значущістю – особливе. Вашій увазі представлено важливе джерело з історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка – чистовик у вигляді книги виконаної машинописом, що має назву в оригіналі російською мовою «Глуховському учительському інституту – 75 лет (1874 – 1949 гг.)» Григорія Сапітона. До нашого закладу вищої освіти він прийшов вже досвідченим педагогом – у 1938 році. До цього він вчителював на Чернігівщині та в Глухові. У 1939-1941 та 1944-1947 рр. працював старшим викладачем фізики та деканом фізико-математичного факультету Глухівського учительського інституту, а в 1949-1952 роках обіймав посаду директора інституту. Активно досліджував історію закладу вищої педагогічної освіти в Глухові, готував до захисту кандидатську дисертацію з історії педагогіки.

Це далеко не перша спроба написання історії першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти з Глухова. Також окрім неї, викладачами інституту та університету А. Кириченком, І. Ляшком, А. Гамалією, В. Заїкою, В. Белашовим, М. Заремським протягом 1920-х – 2000-х рр. неодноразово здійснювалися ефективні спроби ґрунтового дослідження функціонування закладу освіти.

Запропоноване авторами-укладачами це науково-популярне видання «Григорій Львович Сапітон (1901 – 1954): біобібліографічний покажчик до 70-річчя від дня смерті» має певні цікаві особливості. Вона буде важливою для здобувачів першого (бакалаврському) та другого (магістерському) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія), а також і третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія.

Видання має чітку структуру та складається з вступної статті, біографічного нарису Г. Сапітона та додатків. У вступній статті розкрито головні віхи життя видатного вченого та очільника

Глухівського інституту, окреслено наукові принципи публікації видання. Текст нарису представляє із себе оригінал праці Г. Сапітона, який супроводжується детальними коментарями до тексту. У свою чергу у додатках представлений іменний покажчик та фрагменти нарису історії освітнього закладу.

Представлений у науково-популярному виданні матеріал стане також і в нагоді майбутнім учителям, які забезпечують чи будуть забезпечувати організацію освітнього процесу в сучасних закладах загальної середньої освіти, а також викладачам – у закладах фахової передвищої та вищої освіти. Уважаємо, що цей біобібліографічний покажчик «Григорій Львович Сапітон (1901 – 1954)» до 70-річчя від дня його смерті та 150-річчя від дня заснування першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти є актуальним, відповідає вимогам, які висуваються до видань такого типу для вищої школи та запитам сучасної освіти та гуманітарної науки.

***Керівник видавничого проєкту:
в. о. ректора Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
доктор історичних наук, професор
Олександр Іванович Курок***

Григорій Львович САПТОН (1901-1954)
Директор Глухівського учительського інституту в 1947-1952 рр.,
декан фізико-математичного факультету (1939-1941, 1944-1947),
завідувач кафедри фізики (1944-1947, 1952-1954)
Глухівського учительського інституту

Григорій Сапітон – директор Глухівського учительського інституту

До 70-річчя з дня смерті Григорія Львовича Сапітона – українського педагога та керівника інституту в 1947 – 1952 роках.

Складний як українська історія першої половини ХХ століття, життєпис Григорія Сапітона раніше досліджували колеги – кандидат історичних наук Ірина Мошик – генеральний директор Національного заповідника «Глухів» та кандидат історичних наук Ярослав Гирич – доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання нашого університету, нині – військовослужбовець ЗСУ. Утім з нагоди пам'яті про таку колоритну особистість якою, безперечно, був Григорій Львович, ми систематизували всю відому про нього інформацію.

Селянське походження та перші роки радянської влади

Нас вдалося встановити день народження Григорія Львовича згідно даних в обліково-послужній картотеці. Отже, народився Гриша 14 (за новим стилем 26) жовтня 1901 року **в селі Тупичів** тодішньої Тупичівської волості Городнянського повіту на півночі Чернігівської

губернії (з 2017 року його рідне село – центрі Тупичівської сільської територіальної громади Чернігівського (до 2020 року – Городнянського району) Чернігівської області) у селянській родині. Згідно автобіографії Г. Сапітона, що знаходиться в особовій справі, яка зберігається у відомчому архіві Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, нам стало відомо, що його батько Лев Сапітон помер у 1902 році. Через це він до 1920 року жив у родині брата та займався сільським господарством. А влітку 1921 року навчався на вчительських курсах. По закінченні яких одержав звання вчителя 7-літньої школи.

Молодий і здібний педагог з молодецьким запалом узявся до навчання сільських дітей молодій радянській державі, ще не знаючи, що вона поламає йому професійне та наукове зростання та позбавить здоров'я. Протягом 1921–1922 навчального року він працює вчителем початкової школи у сусідньому із рідним селом Вихвостів Чернігівської губернії. Саме в цьому селі влітку 1905 року під час

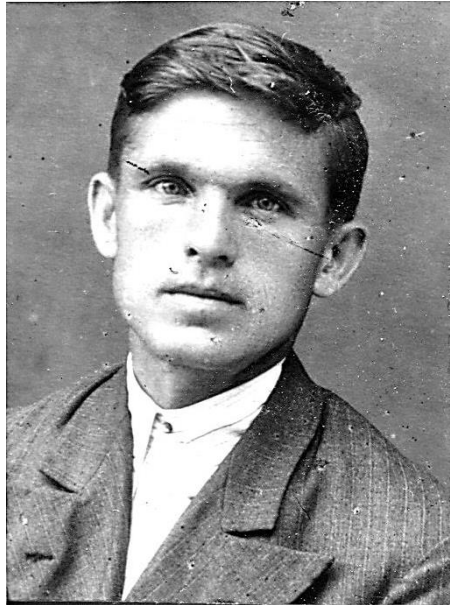
революційних подій сталася так звана Вихвостівська трагедія, очевидно свідком якої був і 4-річний Гриша. Заможні селяни внаслідок нападок та грабування на власні та поміщицькі садиби восени цього ж року вчинили над незаможними селянами криваву розправу.

12 вересня 1922 року Г. Сапітона призвали на військову службу до лав Робітничо-селянської радянської армії (далі – РСЧА), яку він до 1924 року, як червоноармієць-політосвітній робітник, проходив у 136-му полку, розквартированому в м. Миколаїв. Після демобілізації у військовому званні техінтенданта I рангу (капітана інтендантської служби) 23-літній офіцер задумав про підвищення власних компетентностей, тому в 1924 році вступив на навчання на фізико-математичний факультет Чернігівського інституту народної освіти, який закінчив з відзнакою 1927 року за спеціальністю «викладач фізики і математики». Як відмінника його направили на навчання в аспірантуру в Київ, однак через сімейні обставини (діти) від продовжив свою педагогічну діяльність, продовживши «шляхом самоосвіти підвищувати свій діловий та політичний кругозір».

Викладацька діяльність, багатодітна сім'я та сталінські репресії

У 1927–1930 років Григорій Львович працював викладачем фізики та електротехніки в профтехшколі в селищі Добрянка (з 2020 року – центрі однойменної селищної громади), що на самому півночі Чернігівщині на кордоні з Білоруссю. Активного педагога відразу помітили владці й почали залучати до громадського життя радянської держави. Так, у 1927 році його призначили головою Добрянського районного комітету робітничої освіти. Наступного 1928 року його обрали депутатом Добрянської селищної ради. Також, у 1928–1930 рр. – він входив до складу Чернігівського окружного комітету робітничої освіти.

В цей час він познайомився зі своєю майбутньою дружиною Єлизаветою Михайлівною, яка народилася 1 (14) вересня 1905 року в селі Ваганичі на Чернігівщині (з 2017 року – в складі Городнянської міської громади Чернігівського району) в селянській родині. З 13-річного

віку вона виховувалася без батька, тому багато працювала. Утім у 1923 році закінчила Городнянську семирічку та вступила до Городнянського педагогічного технікуму, який закінчила в 1927 році за спеціальністю вчитель молодших класів й до 1931 року працювала за дипломом. У 1929 році молоді педагоги-українці одружилися.

Однак, 1 вересня 1930 року Григорій Сапітон переїхав до Шостки, де в 1930–1931 навчальному році працював асистентом Шосткинського хіміко-технологічного інституту. Не побувши довго в новому регіоні без сім'ї, на початку вересня 1931 року разом з дружиною та синами переїхав до Чернігова, де наступний 1931–1932 навчальний рік пропрацював асистентом Чернігівського інституту соціального виховання, а дружина тут навчалася на заочному відділенні, але не працювала. Сам він це вважав «результатом

наполегливої та систематичної роботи над собою». У 1932 році Г. Сапітон знову повернувся на історичну Глухівщину, на цей раз надовго. Спочатку, з вересня 1932 по 23 травня 1934 року працював доцентом Глухівського сільськогосподарського інституту, а дружина в цей час (з 1932 по 1934-й) навчалася на фізико-математичному відділенні в Глухівському учительському інституті. Вона з 3-го курсу заочного відділення перевелася на 2-й курс стаціонару.

Однак, потрапивши «під роздачу» під час кампанії масової партійної чистки» 32-річний Григорій Сапітон зазнав безпідставної критики та гонінь. Звинувачений «у відсутності достатнього ділового зв'язку в своїй роботі та небажанні стати вище своїх зоологічних інтересів» був змушений рік перебувати без роботи та найголовніше, довге, без улюблених наукових пошуків.

В 1934 році працювала лише дружина Єлизавета Михайлівна, закінчивши учительський інститут. Тільки через деякий час, у 1935 році, до Глухівської середньої школи механізації сільського господарства (нинішній коледж) де працювала викладачкою математики дружина перейшов і Григорій Львович та обійняв посаду завідувача учбової частини та викладав електротехніку. Тут же до 1941 року працювала й дружина. Через два роки знову змінив місце роботи: у 1937–1939 роках обіймав посаду завідувача учбової частини Глухівської школи №3. Також за сумісництвом з 1 вересня 1938 року почав працювати викладачем фізики в Глухівському учительському інституті, до якого повністю перейшов в 1939 році.

Якраз у перший день другої світової війни 1 вересня 1939 року був призначений старшим викладачем фізики та деканом фізико-математичного факультету Глухівського учительського інституту. Продуктивну педагогічну діяльність обидвох освітян у родині перервав початок фашистської окупації Глухівщини 27 серпня 1941 року. Влітку разом з деякими колегами з інституту мав складати кандидатський мінімум, але розпочалася війна. Утім, він одержав державну відстрочку від мобілізації в лави Червоної армії. А дружина з трьома дітьми та своєю матір'ю два роки фашистської окупації проживала в Глухові. З грудня 1942 по квітень 1943 років вона працювала в агрошколі, але була звільнена окупантами, як неблагонадійна. Гарно знала німецьку мову та слабо – французьку та англійську.

Евакуація під час війни та важкі післявоєнні роки у Глухівському інституті

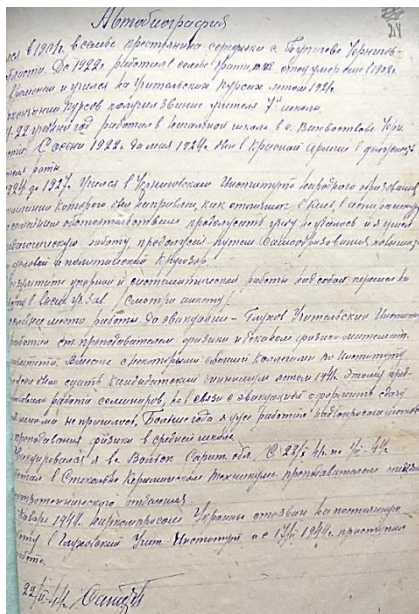
Упродовж 1941 – 1944 років Григорій Сапітон перебував у евакуації, де з 21 жовтня 1941 року працював викладачем електротехніки Дятковського склокерамічного технікуму в місті Вольську Саратовської області, евакуйованого з Брянської області. Тут він сповна зміг себе реалізувати в роботі із студентами. За короткий час разом із здобувачами освіти організував електротехнічний кабінет, де проводилися практичні роботи. Педагог регулярно проводив екскурсії на місцевий держцемзавод для вивчення електрообладнання. Також керував виробничою практикою студентів. В характеристиці, підписаній директором технікуму Моховим Григорій Львович постає як авторитетний викладач, якому неодноразово оголошувалася подяка та видавалися грошові премії. За результатами діяльності в першому семестрі 1943-1944 навчального року технікум звернувся до наркомату будматеріалів про нагородження Г. Л. Сапітона.

Заняття з фізики 1949-1950 навчальному році (із фондів народного музею історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка)

Одночасно з 1 жовтня 1942 по 10 жовтня 1943 рік за сумісництвом працював викладачем фізики Вольського учительського інституту (з 1999 року – Вольське педагогічне училище імені Ф.І. Панфьорова).

З поверненням радянської влади на Глухівщину восени 1943 року Глухівський учительський інститут у жовтні 194-го відновив свої діяльність. Асистентом до учительського інституту Глухова на кафедру математики в листопаді 1943 року прийшла й дружина Єлизавета Михайлівна Сапітон, яка працювала тут до грудня 1946 року.

Автобіографія Г. Сапітона (1944 р.) Особова справа з Відомчого архіву Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Г. Сапітон (четвертий зліва у другому ряду знизу) разом із викладачами та випускниками фізико-математичного факультету Глухівського учительського інституту в 1946 році (із фондів народного музею історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка)

За викликом народного комісаріату освіти Української РСР Григорій Львович прибув з евакуації у розпорядження Глухівського учительського інституту лише 17 лютого 1944 року знову обійняв посади старшого викладача фізики, завідувача кафедри фізики та декана фізико-математичного факультету (завідувача фізико-математичного відділу) Глухівського учительського інституту. У 1945 році Г. Сапітон удруге став членом сталінської ВКП(б) та був нагороджений медаллю «За трудовую доблесть».

1 вересня 1947 року вченого наказом заступника міністра освіти УРСР О. М. Філіппова за № 2028 від 22.08.1947 р. було **призначено директором Глухівського учительського інституту**, звільнивши від обов'язків завідувача фізико-математичного відділу. В цей час директорства його обрали членом пленуму Глухівського райкому партії. З листопада 1947 по серпень 1948 року дружина обіймала посаду керівника педпрактики студентів в учительському інституті. Потім з 1951 до 1954 р. працювала методистом цього відділу та за сумісництвом асистентом заочного відділення.

Колектив Глухівського учительського інституту в день 75-річчя ЗВО (Жовтень 1949 р.)

У 1949 році до **75-річчя Глухівського учительського інституту** Григорій Сапітон активно вивчав минуле глухівського вишу, зокрема, переписувався з його відомими випускниками (С. М. Сергеевим-Ценським) та став автором рукопису з історії Глухівського закладу вищої освіти.

Повторні репресії початку 1950-х років та смерть

Здавалося наслідки репресій середини 1930-х років уже були позаду: знову із захопленням почав займатися улюбленою наукою. Так, у травні 1950 року Григорій Львович склав кандидатські іспити з педагогіки. Працював над написанням кандидатської дисертації. Професійно викладав в учительському інституті фізику та методику фізики. Однак знову став жертвою повторних репресій та сфабрикованих справ Сталіна в рамках триваючих кампаній боротьби з «підлабузництвом перед Заходом» і «безрідними космополітами».

1949-1950 п.р. Госпланарча комісія.
Гриценко К.Ю., Бурик І.В., Сапітон Г.Л.,
Тимошин (...), Богданов П.Ф.

Напередодні «ночі страчених поетів», коли за сфабрикованою за наказом Сталіна справою про антирадянську діяльність Єврейського антифашистського комітету в СРСР було розстріляно 13 підсудних, Г. Сапітона звільнили з посади директора наказом міністра освіти УРСР Григорія Пінчука за № 637/К від 2 серпня 1952 року. Єдине, що з 8 серпня 1952 року Григорій Львович не став хоч знову безробітним. Так, він був звільнений з посади директора Глухівського учительського інституту з формулюванням «як такий, що не забезпечив керівництва інститутом», але продовжував працювати у закладі на посаді завідувача та старшого викладача кафедри фізики. Утім 27 листопада 1952 року 51-річний викладач написав заяву з проханням звільнити його від обов'язків завідувача кафедри через погіршення стану здоров'я. Однак директор Федір Мазур відповів, що питання буде розглянуто лише наприкінці навчального року.

Сапітон Г.Л. - директор інституту,
Ляшко І.М. - зав. каб. марксизму-ленінізму,
Сакало Д.І. - канд. біолог. наук, доцент.
Травень 1952 р.

На початку 1953 року брав 10-денне наукове відрядження для роботи в Київському республіканському історичному архіві для написання дисертації. Згідно наказу по міністерству освіти

Української РСР з 16 листопада 1953-го по 16 січня 1954 років перебував у творчій відпустці «для закінчення роботи над дисертацією».

Однак здоров'я було вже давно підірване внаслідок утисків, заборон та переслідувань. Помер Григорій Сапітон 29 січня 1954 року на 53-му році життя.

Світлина могили
Григорія Сапітона
на Вознесенському
кладовищі м.
Глухова, липень
2022 року.

В.о. завідувача кафедри фізики згідно наказу по Глухівському учительському інституту за № 14 від 29 січня 1954 року було призначено кандидата фізичних наук Микиту Тимофійовича Бойка, як просив ще у листопаді 1952 року в заяві (див. на світлині на с. 16) сам Григорій Львович. Похований директор Глухівського учительського інституту на Вознесенському кладовищі міста Глухова на Сумщині.

Директору Глухівського Учительського
 Інституту
 306. Каспрівського с/р/з/и
 Сапітон Т. П.
 Замба
 В зв'язку з тим, що стан свого здоров'я
 дозволяє мені - просити звільнити мене
 з цієї посади згідно з вимогами Каспрівського
 с/р/з/и.
 Не звільняючи Каспрівського с/р/з/и пропоную
 кандидату с/р/з/и-штанга-математичне класу
 в випускній с/р/з/и т.п. Бачити слідити
 за виконанням
 19/11 1952 року.

49-річна дружина
 Єлизавета
 Михайлівна у серпні
 1954 року
 влаштувалася на
 роботу вчительки
 математики до
 Глухівської середньої
 школи № 1, але за
 станом здоров'я на
 початку листопада
 звільнилася. Вона
 сама вихувала
 трьох синів. Правда
 старший Володимир,
 станом на початок
 лютого 1955 року вже
 працював у лавах
 Радянської армії.
 Утім, середній – був
 студентом другого
 курсу
 Ленінградського
 інституту авіаційного
 приладобудування, а

молодший син – навчався у 8-му класі Глухівської середньої школи
 № 3. Проживала родина, як і раніше в будинку № 35 по вул. К. Маркса
 (нині – Інститутська). 15 лютого 1955 року Єлизавета Михайлівна

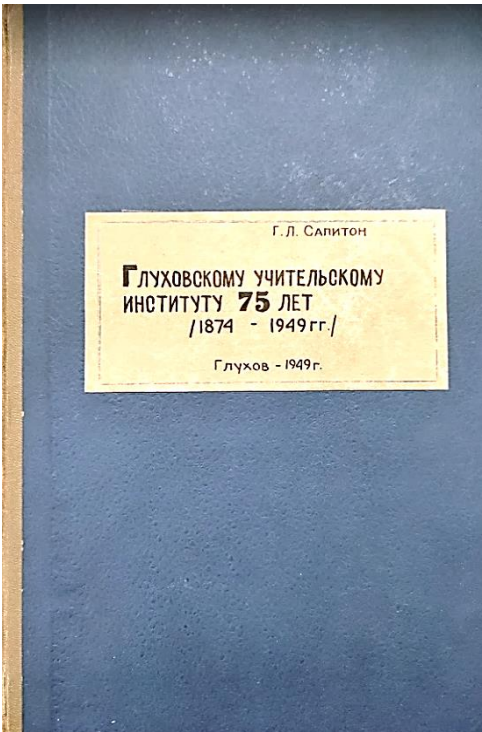
Сапітон обійняла посаду завідувача бібліотекою Глухівського
 учительського інституту. На цій посаді вона й працювала до 18 січня
 1965 року в зв'язку з виходом на пенсію.

**Г. Л. САПІТОН
ГЛУХІВСЬКОМУ УЧИТЕЛЬСЬКОМУ
ІНСТИТУТУ 75 РОКІВ.**

/ 1874-1949 рр. /

Глухов – 1949 р.

**ГЛУХІВСЬКОМУ УЧИТЕЛЬСЬКОМУ
ІНСТИТУТУ 75 РОКІВ.**

1874-1949 рр.

П Е Р Е Д М О В А.

1.

Росія¹ за кріпацтва не могла розвиватися, вона відставала і своє місце на великій історичній дорозі поступово поступалася передовим капіталістичним країнам Західної Європи.

Відсталість кріпосницької Росії на власні очі постала перед усім світом у Кримській війні 1853-56 р.р.²

¹ Текст перекладено авторами-укладачами біобібліографічного покажчика українською мовою за оригіналом машинопису Г. Сапітона, створеного ним російською мовою в 1949 році напередодні відзначення 75-річчя від дня заснування Глухівського учительського інституту.

² **Кримська або Східна війна** – війна між Російською Імперією і союзницькими військами Османської імперії, Великої Британії, Французької імперії та Сардинського королівства за панування на Близькому Сході та Балканах. Війна закінчилась поразкою Російської імперії та підписанням Паризького мирного договору.

ГЛУХОВСКОМУ УЧИТЕЛЬСКОМУ
ИНСТИТУТУ 75 лет.

1874-1949 г.

ПРЕДИСЛОВИЕ.

1.

Россия при крепостном праве не могла развиваться, она отставала и свое место на большой исторической дороге постепенно уступала передовым капиталистическим странам Западной Европы.

Отсталость крепостнической России воочию предстала перед всем миром в Крымской войне 1853-56 г.г.

"Крымская война, - писал Ленин, - показала гнилость и бессилие крепостной России" 1/. Несмотря на героическую борьбу Русской армии, битва на реке Альма /20 сентября 1854 г/, бой под Балаклавой /13 сентября 1854 г/, Инкерманское сражение, /24 октября 1854 г/ стали неопровержимым фактом того, что крепостная Россия не могла победоносно вести войну против передовых капиталистических стран. Экономический кризис достигал своего предела. Народные массы были придавлены непосильными налогами. В народе зрело недовольство, и он сознавал необходимость перехода к новым формам жизни и готов был высказать свое суждение о переустройстве внутренней жизни страны, находящейся в состоянии бурного нарастания общественного движения.

В 1856 году крестьянские волнения охватили значительную часть центральных губерний, всю Украину, Крым и Белоруссию. В 1857 году количество крестьянских волнений во всей империи доходило до 40, а в 1858 году до 65. В 1860 году крестьянских волнений было еще больше, их число возросло до 108 и это представляло для царизма весьма серьезную опасность.

1. В.И. Ленин, Соч., т. XV, стр. 143.

«Кримська війна, – писав Ленін³, – показала гнилість і безсилля кріпацтва» 1/⁴. Незважаючи на героїчну боротьбу Російської армії, битва на річці Альма⁵ /20 вересня 1854 р./, бій під Балаклавою⁶ /13 вересня 1854 р./, Інкерманська битва⁷ /24 жовтня 1854 р./ стали незаперечним фактом того, що кріпосна Росія не могла перемогти вести війну проти передових капіталістичних країн. Економічна криза досягала своєї межі. Народні маси були придушені непосильними податками. У народі зріло невдоволення, і він усвідомлював необхідність переходу до нових форм життя і готовий був висловити свою думку про перебудову внутрішнього життя країни, що перебуває у стані бурхливого зростання суспільного руху.

У 1856 році селянські заворушення охопили значну частину центральних губерній, всю Україну, Крим та Білорусь. У 1857 році кількість селянських заворушень у всій імперії доходила до 40, а 1858 року – до 86. У 1860 році селянських заворушень було ще більше, їх кількість зросла до 108 і це становило для царизму дуже серйозну небезпеку.

³ **Ленін Володимир Ілліч** (1870-1924; правжнє прізвище – Ульянов) — російський і радянський політичний та державний діяч, революціонер, публіцист, теоретик марксизму, лідер більшовиків, один із ініціаторів та організаторів червоного терору. Один з організаторів Жовтневого перевороту восени 1917 та Громадянської війни в Росії. Засновник диктаторського режиму у Радянській Росії, що був поширений на всі пізніше захоплені нею території. Його особі («вождю») приділялася підвищена увага за радянської доби, тому всі праці мали починатися з цитування творів класика марксизму-ленінізму.

⁴ Тут та далі так оформлені зноски у машинописі Г. Спітона.

⁵ **Битва на Альмі або Альмінська битва**, відбулась 8 (20) вересня 1854 р. – перша велика битва Кримської війни між військами коаліції Великої Британії, Французької імперії і Османської імперії, з однієї сторони, та Російської імперії — з іншої. 14 вересня союзники здійснили раптову висадку в Криму та рушили до стратегічно важливого портового м. Севастополь. Російський полководець князь Олександр Меншиков висунув свої наявні сили до останньої природної оборонної позиції перед містом, Альмінських висот, на південь від річки Альми. Зрештою нищівний вогонь британських карабінів призвів до розвалу позицій росіян і втечі.

⁶ **Балаклавська битва** відбулася 13 (25) жовтня 1854 р. у долинах на північ від Балаклави, обмежених невисокими Федюхініми горами, Сапун-горою і річкою Чорною. Битва не стала вирішальною. Британці згорнулися поблизу Севастополя, а росіяни зберегли свої гармати і позицію.

⁷ **Інкерманська битва** – битва між російськими та військами союзників, що сталася 5 листопада 1854 р. біля м. Інкерман. Росіяни не змогли зайняти Севастополь, до того ж, російська армія зазнала найбільших втрат від французької кавалерії. До поразки росіян призвела слабка підготовка битви та неузгодженість підрозділів і, як наслідок, великі втрати.

1. В. И. Ленин, Соч., т. XV, стр. 143.

[с. 1]⁸

У листі до ГЕРЦЕНА⁹ ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ¹⁰ разом з ДОБРОЛЮБОВИМ¹¹ у 1859 р. писав: «Наш стан жажливий, нестерпний, і тільки сокира може нас врятувати і ніщо, крім сокири, не допоможе. І нехай Ваш «Колокол»¹² благовістить не до молебню, а дзвонить у набат. До сокири кличте Русь. 1/

Це звернення до Герцена є закликом народу. Царське самодержавство шукало виходу з ситуації і знайшло його, як відомо, в «реформі зверху, щоб уникнути революції знизу»¹³.

II.

Капіталізм, що розвивався, як у сільському господарстві, так і в промисловості, потребував грамотних робітників.

Економічний та суспільно-політичний устрій життя у другій половині XIX століття неминуче вимагав перегляду шкільної системи.

Повітові училища, що існували за статутом 1828 року і призначені «особливо для того, щоб дітям купців, ремісників та інших міських обивателів разом із засобами кращої моральної освіти, доставити ті відомості, які могли б бути найбільш корисними за їхнім способом життя та заняттями» 2/ ., не відповідали вимогам другої половини XIX століття. Вони були навчальними закладами, які

⁸ Тут і далі позначено завершення відповідної сторінки машинопису Г. Сапітона.

⁹ Тут і далі виділено ВИСОКИМ ШРИФТОМ самим Г. Сапітоном.

Герцен Олександр Іванович (1812-1870) – російський письменник, публіцист, літературний критик, філософ, революціонер-демократ. Один із небагатьох представників російської революційної інтелігенції, що прихильно ставилися до повної державної незалежності України та Польщі.

¹⁰ **Чернишевський Микола Гаврилович** (1828-1889) — російський публіцист і письменник, ідеолог революційно налаштованої інтелігенції.

¹¹ **Добролюбов Микола Олександрович** (1836-1861) — російський літературний критик, публіцист.

¹² «Колокол» (укр. – дзвін) – перша російська революційна газета, що її видавали з 1857 р. у Лондоні та згодом у Женеві О. Герцен та Микола Огарьов (1857-1867). На територію Російської імперії примірники газети доставлялися підпільно і так само підпільно розповсюджувалися в різних її регіонах, у тому числі й на українських землях.

¹³ Селянська реформа або скасування кріпосного права – стала першою і найважливішою ліберальною реформою у ході «Великих реформ», проведених у 1860-1870-х рр. за правління російського імператора Олександра II. Реформа фактично скасувала кріпацтво на всій території Російської імперії.

навчали писати, рахувати, але не давали ні корисних відомостей для якогось ремесла чи торгівлі, ні права продовжувати освіту в гімназіях та інших середніх навчальних закладах.

1/ Н. Г. ЧЕРНЫШЕВСКИЙ, Литературное наследство, т. II, Письмо русского человека в "КОЛОКОЛЕ".

2/ Сборник мнений и замечаний о проекте Городских училищ и Учительских Институтов, изд. 1870 г.

[с. 2]

За даними Міністерства Народної Освіти¹⁴ за 1865 рік, у навчальних округах С-Петербурзькому, Московському, Казанському, Дерптському, і в Західному та Східному Сибіру було лише 420 повітових училищ. Лише у двох училищах – Калузькому та Новочеркаському кількість учнів доходила до 230-ти осіб.

В інших число учнів розподілялося так:

у 26 училищах	від 100 до 150 чол.
46	80 до 100"
93	60 до 80"
63	50 до 60"
180	менше 56".

З цих даних видно непопулярність повітових училищ у другій половині XIX століття серед міського населення, і заміна їх на новий тип навчальних закладів стала неминучою.

III. ОРГАНІЗАЦІЯ МІСЬКИХ УЧИЛИЩ І ВЧИТЕЛЬСЬКИХ ІНСТИТУТІВ.

У травні 1869 року в журналі Міністерства народної освіти¹⁵, у розділі «Сучасного літопису» були надруковані записки «Про передбачувані Міські училища та про Учительські Інститути», де було порушено питання про новий тип навчального закладу для міських станів та підготовку педагогічних кадрів для цього типу школи.

¹⁴ Міністерство народної освіти (рос. – «Министерство народного просвещения») – центральна державна установа в Російській імперії, що керувала установами народної освіти та науки. Існувало у 1802-1817 та 1824-1917 рр.

¹⁵ «Журнал Министерства народного просвещения» – офіційне періодичне видання Міністерства народної освіти Російської імперії (1834 – 1917).

У листопаді 1860 року Міністр Освіти Дм. ТОЛСТОЙ¹⁶ розіслав циркулярну пропозицію попечителям навчальних округів щодо розгляду питання утворення Міських Училищ та Учительських Інститутів на опікунських радах при опікуні Округу і навіть з урахуванням думок місцевих громад.

У 1870 році було видано спеціальну «Збірку думок та зауважень про проєкт Міських Училищ та Учительських Інститутів»¹⁷, на сторінках якої дискутувалося це питання. Хтось Ф. СТУДИТСЬКИЙ¹⁸ зробив

[с. 3]

«Звід зауважень до проєкту Статуту загальноосвітніх навчальних закладів, про влаштування Учительських Інститутів»¹⁹. У цьому "Зводі" на 148 сторінках підбивалися підсумки обміну думками про те, чи потрібні Учительські Інститути взагалі.

Судження з цього питання були різні. Так, наприклад, ректор Московської духовної академії архімандрит САВВА²⁰ та професори ДОЛЩИН, ГОРСЬКИЙ²¹ та КУДРЯВЦЕВ-ПЛАТОНОВ²² вважали, що жодні вчительські Інститути не потрібні, оскільки вчителями міських училищ можуть бути особи духовного звання.

Рада СІМФЕРОПОЛЬСЬКОЇ гімназії запропонувала організувати замість Учительських Інститутів теологічні гімназії та відкрити богословські курси.

Аналізуючи думки у сфері організації Учительських Інститутів, можна констатувати, по-перше, боротьбу старих поміщицько-попівських тенденцій за збереження пріоритету у справі навчання та

¹⁶ Толстой Дмитро Олексійович (1823 – 1889) – обер-прокурор Святійшого правлячого синоду (1865 – 1880), міністр народної освіти (1866 – 1880), міністр внутрішніх справ та шеф жандармів Російської імперії (1882 – 1889).

¹⁷ Див.: Сборник мнений и замечаний о проекте городских училищ и учительских институтов. СПб., 1870. 742 с.

¹⁸ Студитський Федір Дмитрович (1814 або 1815-1893) – російський педагог, публіцист, фольклорист.

¹⁹ Див.: Студитский Ф. Свод замечаний на проект устава общеобразовательных учебных заведений об устройстве учительских институтов. СПб., 1863. 148 с.

²⁰ Архієпископ Сава (в миру Іван Михайлович Тихомиров, 1819-1896) – єпископ Російської Православної Церкви (1879 р.; з 1880 р. – архієпископ) Тверський і Кашинський, ректор Московської духовної академії (1859-1861). Церковний археолог.

²¹ Горський Олександр Васильович (1812-1875) – протоієрей Російської православної церкви, російський церковний історик і богослов, ректор Московської духовної академії (1862-1875).

²² Кудрявцев-Платонов Віктор Дмитрович (1828-1891) – російський релігійний філософ, професор Московської духовної академії.

виховання за особами духовного знання, а отже, і заперечення необхідності організації Учительських Інститутів; по-друге поряд з боязким визнанням необхідності створення Учительських Інститутів, відсутність чітких уявлень про справжні причини, що спонукали уряд думати про організацію Інститутів. Заміна повітових міськими училищами викликала необхідність для підготовки вчителів Міських училищ заснувати Учительські Інститути.

31 травня 1872 року Олександром II²³ було затверджено положення про Учительські Інститути.

В 1878²⁴ році відкриті Інститути в Петербурзі, Москві і Тифлісі; у 1874 році в ГЛУХОВІ І ФЕОДОСІЇ; у 1875 році у ВІЛЬНО²⁵; в 1876 році в КАЗАНІ та БЄЛГОРОДІ; 1878 року в ОРЕНБУРЗІ.

1909 року було відкрито Київський Вчительський Інститут; 1912 року Вінницький та 1914 року – Полтавський.

[с. 4]

На 1 січня 1917 року в Росії було 47 Учительських Інститутів.

Глухівський Учительський Інститут відкритий 21 вересня 1874 року і таким чином, він є найстарішим Учительським Інститутом в Україні, якому в поточному 1949 році виповнюється 75 років.

ВІДКРИТТЯ ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ ТА ЙОГО РОБОТА ДО 1917 РОКУ.

1.

Вибір міста Глухова в Україні місцем для організації Учительського Інституту не є випадковим. Опікун Київського Навчального Округу у своєму відношенні від 6-го жовтня 1873 року № 9073 писав Управляючому Міністерством Народної освіти, що «місто Глухів, перебуваючи на околиці Чернігівської губернії, в

²³ Олександр II, Олександр II Миколайович (1818 – 1881) – імператор Російської імперії (1855 – 1881).

²⁴ Помилка у тексті. Московський учительський інститут був відкритий 1872, Санкт-Петербурзький учительський інститут – 1872, Тифліський Олександрівський учительський інститут – 1872, Глухівський учительський інститут – 1874, Феодосійський учительський інститут – 1874, Віленський учительський інститут – 1875, Белгородський учительський інститут – 1876, Казанський учительський інститут – 1876, Оренбурзький учительський інститут – 1878.

²⁵ Вільно – так до 1939 року називалось м. Вільнюс – столиця та найбільше місто Литви.

сусідстві з губерніями Курською та Орловською, має суто російський характер і тому вихованці будуть знаходитися поза всякими несприятливими явищами місцевого середовища». 1/.

Глухів не мав промисловості і, отже, і не мав пролетаріату, як носія нових суспільних ідей. Він був дрібноторговим, повітовим містом. У місті та повіті у 1860 році було церков, соборів та монастирів – 83 (у Чернігові та його повіті-84), поміщиків – 399, серед яких М. А. ТЕРЕЩЕНКО²⁶ та ін.

За кількістю шкіл та учнів яких у них Глухівський повіт із 15 повітів Чернігівської губернії посідав 10-те місце. Отже, Глухів обирається місцем організації інституту оскільки він

1/. ЦТИАЛ, д. ф. 733, опись 174, дело № 160576, 1873-81, Лист 2 оборотный.

[с. 5]

є непромисловим та глухим містом Північної України, в якому до того ж меншою мірою відбивалися й впливи національної культури українського народу.

На цей час в Інституті навчався Степан ВАСИЛЬЧЕНКО²⁷ згодом відомий український письменник. В Інституті він навчався півтора роки і не закінчивши пішов з нього через страйк в інституті.

У своїх спогадах він пише:

«Спочатку висунули вимоги економічного характеру, далі – реорганізації Інституту і, нарешті, – вимоги суто політичного характеру. Я був одним із гарячих організаторів страйку – виступав на зборах, становив петиції, був постійним делегатом до адміністрації Інституту.» 1/

С. ВАСИЛЬЧЕНКО пише, що у Глухові ще напередодні революції 1905 року організувалися гуртки з вивчення політекономії.

До складу гуртків входили гімназисти та вихованці Інституту, які відігравали керівну роль у цих гуртках.

У 1873 році до Глухова приїхав затятий противник освіти трудового народу Міністр Освіти – граф Дмитро ТОЛСТОЙ разом із попечителем Київського Навчального Округу АНТОНОВИЧЕМ²⁸.

²⁶ Терещенко Микола (Нікола) Артемійович (1819 – 1903) – підприємець, землевласник, громадський діяч, добротинець, колекціонер творів мистецтва.

²⁷ Васильченко Степан Васильович (справжнє прізвище – Панасенко; 1878 (1879-1932) – український письменник і педагог.

Вони вели переговори з поміщиками гласними земства про організацію в Глухові коштом Уряду однокласного Міського училища, і дали зрозуміти, що це можливо за умови, якщо організації Міського училища буде передувати приготуванню вчителів в особливих Учительських Інститутах і що такий інститут може бути відкритий і в Глухові.

1/. С. ВАСИЛЬЧЕНКО, Повести и рассказы, 1949 г., стр. 45.

[с. 6]

Про це 23-го вересня²⁹ 1873 року гласний Ф-д КРАСОВСЬКИЙ³⁰ інформував повітові збори і запропонував поступитися для Учительського Інституту «закінчену начорно кам'яну будівлю на земській садибі, яка призначена була на лікарню» 1/.

Ця пропозиція була прийнята повітовими представницькими зборами і, крім того, було вирішено запросити міське товариство взяти участь в організації Учительського Інституту в Глухові пожертвою для цього не менше 10 000 рублів. Були обрані уповноважені для «клопотання перед попечителем Київського Навчального округу та Міністром Народної Освіти про призначення Глухова місцем Учительського Інституту та відкриття самого інституту» 2/.

Після того, як і міське товариство прийняло частину витрат на освоєння будівлі для Інституту, уповноважені земства 3 жовтня³¹ 1873 року звернулися з проханням до Міністра Освіти прийняти у власність Міністерства Освіти пожертвовану будівлю та відкрити в Глухові Учительський Інститут.

Від Міністерства внутрішніх справ отримано санкцію на відкриття в Глухові Учительського Інституту і другого березня³² 1874 року попечитель Київського Навчального Округу отримав повідомлення від Міністерства Освіти, що Олександр II дав згоду

²⁸ Антонович-Войшин Платон Олександрович (1811-1883) — урядник і громадський діяч, генерал-лейтенант, керченський та одеський градоначальник, бессарабський губернатор, попечитель Київського навчального округу (1866-1880).

²⁹ За новим стилем це 5 жовтня 1873 року.

³⁰ Красовський Федір Дмитрович (1830 – до 1884) – – колезький реєстратор, депутат від дворян Глухівського повіту (1854-1866), багаторічний член Чернігівського губернського зібрання; голова Глухівської повітової управи (1872 – 1881). Приймав активну участь у відкритті Глухівського учительського інституту.

³¹ За новим стилем це 15 жовтня 1873 року.

³² За новим стилем це 14 березня 1874 року.

«Про прийняття у власність Міністерства Освіти, пожертвувану Глухівським повітовим земством за згодою з місцевим міським товариством будівлю для розміщення в ній запропонованого для відкриття з 1/VI цього року Учительського Інституту» 1/.

Цим, власне, і закінчується юридичне оформлення організації Учительського Інституту в Глухові.

1/ ЦТИАЛ, ф. № 733, опись 174, ед. хрон. 160576, ч. 1801, л. 6.

2/ Там же, лист 10.

1. Там же, лист 23, обратный.

[с. 7]

Царський уряд не поспішав відбудовувати будинок для Інституту.

Майже два навчальні роки Інститут не мав свого приміщення. Заняття проводилися у непристосованих будівлях повітового училища. На придбання книг для бібліотеки за 1875 – і 1876 р. відпущено тільки 781 рубль.

2.

Двадцять першого вересня³³ 1874 року відбулося офіційне відкриття Інституту. Першим директором було призначено Олександра Васильовича БЕЛЯВСЬКОГО³⁴, який пропрацював на цій посаді 20 років.

О. В. БЕЛЯВСЬКИЙ закінчив головний Педагогічний інститут³⁵ у 1858 році.

Деякий час О. В. БЕЛЯВСЬКИЙ працював під керівництвом великого російського педагога К. Д. УШИНСЬКОГО³⁶ в ГАТЧИНСЬКОМУ Сиріткому³⁷ Інституті³⁸, був його вихованцем та особистим другом» 2/.

³³ За новим стилем це 3 жовтня 1874 року.

³⁴ **Белявський Олександр Васильович** (1832 – 1901) – директор Глухівського учительського інституту (26 липня 1874 – 1 вересня 1893).

³⁵ Головний педагогічний інститут – вищий педагогічний заклад закритого типу в Санкт-Петербурзі, який функціонував у 1828 – 1859 роках.

³⁶ **Ушинський Костянтин Дмитрович** (1823 або 1824 – 1871) – педагог, основоположник наукової педагогіки, громадський діяч.

³⁷ Так тут з помилкою в оригіналі. Читати: «СИРОТСТКОМ» (укр. – сирітським).

³⁸ Гатчинський Сирітський інститут (1838 – 1917) – спеціалізований навчальний заклад, в якому навчалися тільки діти-сироти з дворянський родин.

Будучи директором, він в Інституті проводив у життя ідеї навчання та виховання К. Д. УШИНСЬКОГО і сам виявляв відданість педагогічній³⁹ справі.

В Інституті його ласкаво називали «дідом» і вихованці Інституту, довго пам'ятали його слова про народного вчителя «Немає таких слів, щоб достатньо вихвалити і немає таких грошей, щоб достатньою мірою сплатити діяльність народного вчителя» 3/.

30 вересня⁴⁰ відбулося перше засідання ради інституту, на якому обговорювалися результати прийому до Інституту та правил поведінки вихованців.

Навчальні заняття розпочалися 14/х-ст. 1874 року⁴¹. Жодних інструкцій та програм від Міністерства Освіти не було.

2/ Из записки об истории института, составленной бывшим преподавателем института А. В. КТРИЧЕНКО⁴².

3/. Там же.

[с. 8]

Відсутність програм, навчальної літератури та обладнання, різнохарактерність за освітою прийнятих до інституту вихованців 1/ особливо ускладнювали спочатку організацію навчального процесу. Крім того, Учительські Інститути і особливо провінційні не мали педагогічно підготовлених викладачів. В Університетах не було кафедр педагогіки, не було методик приватних дисциплін. Головний Педагогічний Інститут було закрито. До викладачів Учительських Інститутів пред'являлися вимоги іншого порядку, ніж до викладачів гімназії, і не випадково, що з Глухівського Учительського Інституту дуже часто йшли викладачі до інших навчальних закладів. Плинність викладацького складу, природно, ускладнювала навчальну роботу.

Російські революціонери-демократи XIX століття О. І. ГЕРЦЕН, В. Г. БЕЛІНСЬКИЙ⁴³, М. Г. ЧЕРНИШЕВСЬКИЙ та М. О. ДОБРОЛЮБОВ, а також видатні російські педагоги ПИРОГОВ⁴⁴

³⁹ Тут помилка в оригіналі. Мається на увазі: «Педагогическому делу».

⁴⁰ За новим стилем це 12 жовтня 1874 року.

⁴¹ За новим стилем це 26 жовтня 1874 року. Хоча у працях А. Кириченка називається дата початку перших занять 7 (19) жовтня 1874 року.

⁴² Тут помилка в оригіналі. Насправді: «КИРИЧЕНКО».

⁴³ **Белінський Віссаріон Григорович** (1811-1848) — російський революційний демократ, літературний критик і публіцист, філософ-матеріаліст.

⁴⁴ **Пирогов Микола Іванович** (1810-1881) — хірург Російської імперії, анатом і педагог. Доктор медицини, професор, член-кореспондент Санкт-Петербурзької академії наук, таємний радник.

та К. Д. УШИНСЬКИЙ у боротьбі з⁴⁵ вимагали виховуючого навчання, наочності викладання, врахування вікових особливостей дітей, самодіяльності учнів, зв'язку навчального матеріалу з життям, великої кількості вправ і самостійних робіт учнів.

О. В. БЕЛЯВСЬКИЙ значною мірою вже у перші роки роботи Інституту проводив у життя передові вимоги великих російських педагогів. Він говорив: «Потрібно, щоб учні на тій підставі, яку вони мають, могли будувати відоме світорозуміння. У мене, наприклад, половина уроку пояснюється, а решта доповнюється учнями; таким чином, новий урок виводиться зі старого.

1/ 3 25 прийнятих 7 осіб з V – VI класів гімназії, 2 із духовної семінарії, 12 з повітових училищ та 4 з домашньою освіт.

[с. 9]

Цим, звісно; не виключається можливість викладачеві і самому повідомити щось нове. Учні повинні однак бачити, що хоч вони раніше дещо й знали, але справді довідалися про цей предмет в Інституті. Завданням Інститутського викладання можна поставити, щоб учні по можливості самі доходили до законів, а це можливо лише за умови, щоб уроки велися у формі бесіди. 1/.

Критикуючи квиткову систему іспитів О. В. Белявський говорив:

«При іспитах потрібно мати на увазі, що Інститут готує вихованців до самостійної діяльності. Тому не можна обмежуватися тільки пройденим у класі та відповіддю по білету. Слід запропонувати питання з яких було б видно, що відомо йому поза учнями. Питання, які вимагали б не лише відповіді з вивченого, а й самостійного рішення» 2/.

1907 року при Міністерстві Освіти на нараді директорів обговорювався навчальний план Інститутів. Готуючись до цієї наради, всі Учительські Інститути обговорювали навчальні плани та програми на своїх нарадах та вносили пропозиції збільшити кількість навчальних дисциплін та урочну форму викладання замінити лекціями.

Рада Глухівського Інституту запропонувала запровадити у навчальний план психологію, логіку, історію педагогіки, шкільне законодавство, гігієну, нові мови, тригонометрію, космографію та, крім того, розширити програми старого навчального плану.

⁴⁵ Так пропущений рядок в оригіналі машинопису автором.

Лише через три роки після наради при Міністерстві в Глухівському Учительському Інституті в навчальний план було введено: вітчизнознавство, тригонометрія та космографія. У цьому році були виділені особливі уроки вивчення методики російської мови, математики, історії та географії, фізики і природознавства. Введено у ширшому масштабі лабораторні заняття та організовано педагогічний музей.

1/ Исторические записки о 40-летнем существовании Института, стр. 8.

2 Там же, стр. 8.

[с. 10]

Педагогічний музей давав матеріал для навчальної роботи. Кожному з вихованців пропонувалося вивчити той чи інший відділ підручників чи посібників музею, написати реферат та прочитати його на особливій конференції для ознайомлень товаришів зі своєю працею.

Багато приділялося уваги наочності під час навчання вихованців. Ще 1883 року придбано фізичні прилади К. В. ДУБРОВСЬКОГО⁴⁶.

Кожен вихованець мав написати кілька рефератів з різних дисциплін. Як правило протягом першого та другого року навчання писали по 5 рефератів, а третього року – три. На третьому році навчання давалися реферати з методик. Вузкої спеціальності в інституті не було, і реферати частково визначали любов вихованців до тієї чи іншої дисципліни чи циклу.

1895 року закінчив Інститут нині академік письменник Сергій Миколайович⁴⁷ СЕРГЄЄВ-ЦЕНСЬКИЙ⁴⁸. Спогади про свої роки навчання в Інституті він у 1948 році писав своєму товаришу по навчанню В. П. ДОРОШЕНКУ:

«Я дуже вдячний Глухівському Учительському Інституту за енциклопедією, яку він забезпечив мені».

При Інституті періодично скликалися курси вчителів вищих початкових училищ як Чернігівської, так й інших губерній.

На курсах читалися шкільні предмети, їх методика та педагогіка. Для письмових доповідей курсантами надавалися такі теми:

⁴⁶ Дубровський Костянтин Васильович (1848-1915) – російський педагог-фізик, завідувач Педагогічним музеєм військово-навчальних закладів.

⁴⁷ Так у тексті, варто читати «Николаевич».

⁴⁸ Сергєєв-Ценський Сергій Миколайович (справжнє прізвище — Сергєєв; 1875-1958) — російський радянський письменник. Академік Академії наук СРСР з 1943 року, доктор філологічних наук.

1. К. Д. УШИНСЬКИЙ та його педагогічна діяльність.

2. М. І. ПИРОГОВ та його педагогічна діяльність.

Для проходження педагогічної практики при Інституті було 2-х класне міське училище, відкрите у 1876 році. Педагогічна практика учнів проводилася за планом.

Вихованці випускного класу на початку навчального року протягом п'яти тижнів у повному складі відвідували щодня уроки вчителів міського училища, знайомлячись на цих уроках з об'ємом

[с. 11]

з учнями та взагалі порядком училища. Всі свої спостереження вихованці викладали у вигляді коротких письмових звітів, у яких, поряд із змістом вислуханих уроків, зазначали, з якими труднощі зустрілися вчителі міського училища під час їх навчальних занять, якими прийомами ці труднощі були усунені, які вживалися виховні заходи, а також все те, що подало вихованцям привід до якогось подиву і потребувало роз'яснення.

3-поміж усіх вихованців випускного класу, двоє, по черзі, призначалися черговими за училищем і, вважаючись помічниками вчителів, були відповідальними за порушення порядку учнями училища.

Після цієї вступної частини педагогічної практики вже до кінця занять самі давали пробні уроки, які розподілялися з таким розрахунком, щоб кожен вихованець мав можливість виявити свої здібності до викладання в різних класах училища російської мови, арифметики, географії, геометрії, історії та природознавства. Кожен вихованець має дати 6 уроків; два з них вважалися звітними.

Теми уроків давалися найрізноманітніші, і кожен урок мав якусь методичну особливість у побудові. На всіх уроках були присутні усі вихованці третього класу. Залікові уроки вихованців розбиралися на спеціальних конференціях під керівництвом директора й за присутності всіх викладачів, оскільки на конференції розбиралися уроки з різних предметів.

Ось що пише з питання педагогічної практики за період 1892-95 років В. П. ДОРОШЕНКО: «У третьому класі ми особливо ретельно готувалися до практичних уроків. Докладний конспект, що складається з питань вчителя та передбачуваних відповідей учня, переглядався викладачем міського при Інституті училища, після обговорення виправлявся практикантом ще раз. На практичному уроці мали бути присутніми всі вихованці III-го класу.

[с. 12]

А в суботу, з 8 години вечора, часто далеко за північ, цей урок розбирався за присутності директора, всіх викладачів інституту, міського училища та вихованців III класу. Попередньо відтворювався точно урок: питання вчителя, відповідь учнів, записи, розмови вчителя і висновок – чи досягнута на уроці намічена мета.

Далі мав слово практикант, у якому висловлював свою думку про свій урок. Після чого говорив опонент⁴⁹, записував і відтворював урок. Він вказував на промахи практиканта, починаючи, якщо треба було, з його зовнішнього вигляду (зачіска, чи на всі гудзики була застебнута тужурка, чи не була рука в кишені, чи не ходив практикант по класу, чи не сидів), нагадував місце з методики, де побачив похибки практиканта. Пропущене опонентом поповнювалося вихованцями. Дискусії та дебати часто були гарячі. Після них брав участь учитель Миського училища, потім говорив викладач інституту і на завершення зі своїм резюме виступав директор... Звичка ретельно готуватися до уроків у мене залишилася й досі».

З боку вихованців призначалися два рецензенти. Незалікові уроки оцінювалися викладачами Інституту та училища.

Ручна праця в Інституті була запроваджена з 1888 року за системою С. ПЕТЕРБУРЗЬКОГО Учительського Інституту. Роботи були по дереву та металу. За всю історію Інституту ручна праця була то обов'язковою, то не обов'язковою. З 1910 року програму ручної праці було перебудовано. Внесено багато цікавого та близького до професії вчителя. Експонати ручної праці на двох виставках у Києві удостоєні медалей та дипломів.

Значним явищем у навчально-методичному житті Інституту було видання двох випусків «Щорічника Глухівського Учительського Інституту» за редакцією директора Інституту М. С. Григоревського⁵⁰.

[с. 13]

Перший випуск виданий у 1912 році, другий у 1913 році. По одному примірнику вони є і зараз у бібліотеці Інституту.

У передмові до першого випуску «Щорічника» так визначалася мета його видання.

«Тепер уже ніхто не заперечуватиме, що для будь-якого вчителя, якщо він хоче бути справжнім носієм освіти, знайомство з сучасними течіями в галузі педагогічної думки обов'язкове. А тим часом у нашому

⁴⁹ Тут, очевидно, одруківка, насправді «опонент».

⁵⁰ **Григоревський Митрофан Семенович** (1872 – 1933) – директор Глухівського учительського інституту (19 серпня 1909 – 26 березня 1913).

шкільному викладанні стільки ще рутини, в галузі методик окремих предметів стільки невирішених питань. Педагогічна думка йде вперед, а ми всі відстаємо і часто навіть не знаємо про те, що вже відстаємо.

Наш «Щорічник» передбачає, з одного боку, знайомить своїх⁵¹ читачів з новими сучасними течіями в галузі педагогічної та методичної думки і, не забуваючи старого, – з іншого боку, з'ясувати це нове і недостатньо роз'яснене у старому – шляхом перевірки своїми спостереженнями та дослідями у практичних заняттях з майбутніми вчителями Міських училищ.

На «Щорічник» мав великий попит. Навіть у 1914 році ще проводжувалися запити на давно розпродані два випуски, і на очікуваний третій, який не було видано.

Ще до видання «Щорічника» в Інституті було написано та видано чимало науково-педагогічних праць. Насамперед слід відзначити роботу у цій галузі викладача природознавства М. І. Демкова⁵² – автора великої праці з історії російської педагогіки.

Їм написано:

1. Історія російської педагогіки у трьох томах / Том перший виданий у 1895 році – Староросійська педагогіка Х-ХУІІ ст., Том другий – у 1897 році – нова російська педагогіка ХУІІІ ст., Том третій – у 1909 році – нова російська педагогіка ХІХ ст.

[с. 14]

2. Про принципи науки виховання, 1898 р.

3. Повчальна та педагогічна література Росії ХУІІІ століття. 1898 р.

4. Російська педагогіка у найголовніших її уявленнях, 1898 р.

5. Особливості життя рослин, 1898 р.

6. Польова ботаніка.

7. Історія Чернігівської землі.

8. Бактерії та його роль заразних хворобах.

Цим не обмежується список його робіт. Лише за час роботи у Глухівському Інституті М. І. Демков написав 54 друковані праці.

Писали науково-педагогічні книги, нариси та статті й інші викладачі.

⁵¹ Тут, очевидно, одруківка. Слід читати: «своих».

⁵² Демков Михайло Іванович (1859 – 1939) – відомий український педагог, науковець; викладач природознавства Глухівського учительського інституту (4 листопада 1885 – 13 березня 1900).

Для характеристики навчально-методичної роботи в Інституті за дореволюційний період та оцінки якості випускників як вчителів міських училищ ми наведемо тут думки самих випускників.

1. У 1835 році закінчив Глухівський Учительський Інститут нині письменник академік С. М. СЕРГЄВ-ЦЕНСЬКИЙ, який так відгукується про Інститут: «Глухівський Учительський Інститут заклав міцний фундамент моєї освіти; крім того, він познайомив мене і з українською літературою, українською мовою (в обсязі «Шевченка»), з Українськими піснями, – а це теж мало для мене велике значення» Білявському, Андрієвському⁵³, Демкову та Линнику⁵⁴, я і вважаю себе зобов'язаним за здобуту мною освіту, що мала ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ХАРАКТЕР.» 1/

2. А. БЛОХІН закінчив Інститут у 1910 році. Він і зараз працює викладачем математики в неповній середній школі. Згадуючи Інститут, він пише:

1/ Письмо от 15/ XI – 1948 г.

[с. 15]

«Це той період, коли я навчався, незважаючи на багато недоліків у постановці навчальної справи та невисокої кваліфікації деяких викладачів, Інститут все ж випускав багато хороших, талановитих та сумлінних працівників на ниві народної освіти...»

Багато мені доводилося чути найприємніших відгуків про вчителів, які закінчили Глухівський Учительський Інститут того часу.» 1/

1914 року Інституту виповнилося 40 років. З 726 випускників майже всі працювали в школах. Близько 3/5 усіх інспекторів народних училищ Київського та частково Варшавського навчальних округів були випускниками Глухівського Учительського Інституту.

⁵³ Андрієвський Іван Семенович – викладач історії та географії (1 липня 1880 – 3 червня 1894), директор (3 червня 1894 – 4 серпня 1905) Глухівського учительського інституту.

⁵⁴ Линник Григорій Омелянович – викладач російської мови (20 січня 1882 – 4 жовтня 1894), історії та географії (4 жовтня 1894 – 1901) Глухівського учительського інституту.

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАД ВИХОВАНЦІВ ІНСТИТУТУ ЗА ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД.

У положенні про Учительські Інститути від 31/У-1872 р. Учительські Інститути – це заклади закритого типу. Термін навчання три роки. Число вихованців встановлено 75 осіб. З них: 60 осіб отримували повне утримання за рахунок Міністерства Освіти, решта 15 вакансій надавалася стипендіатам інших відомств, міських товариств, земств та приватних осіб, а також своєкоштным пансіонерам. Жінки до Інституту не приймалися.

Безкоштовність навчання вже певною мірою зумовлювала, соціальний склад вступників до Учительського Інституту. С. М. Сергеев-Ценський у листі від 15/XI-1948 року пише:

«Мені потрібно було, через повну відсутність коштів для здобуття освіти, вступити до такого навчального закладу, де я міг би навчатися на казенний рахунок, чому я і приїхав тоді до повітового міста Чернігівської губернії з губерньського – Тамбова».

1/ Письмо от 15/ XI – 1948 г.

[с. 16]

За період з 1874 до 1914 року соціальний склад вихованців Інституту за неповними даними був наступним.

	Всього вихованців	Дворян та чиновників	Духовних	Міського населення	Сільського стану	Спалкових дворян	Особистих дворян	Купців та міщан	Інших	Міщан та пехів	Нижчого стану	%% вищого стану	%% сільського стану
1874	25	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1877	70	42	-	13	15	-	-	-	-	-	-	-	21,4
1878	65	-	17	15	16	4	12	1	-	-	-	-	24,3
1879	70	17	14	-	25	-	-	14	-	-	55%	45	35,7
1880	64	13	11	-	25	-	-	15	-	-	62	38	39
1881	52	12	9	-	22	-	-	9	-	-	60	40	42,3
1882	59	15	8	-	22	-	-	14	-	-	61	39	37,3
1883	58	13	5	-	17	-	-	23	-	-	69	31	29,3
1884	53	12	5	-	14	-	-	22	-	-	67	33	36,4
1885											75		25
1886	62	12	6	-	26	-	-	18	-	-	2	-	42
1887	58	7	7	-	27	-	-	17					26,5
1892	53	9	4	-	26			19					48
1895	55	13	1		25			16					45,5
1896	55	13	1		25			16					45,5

	Всього вихованців	Дворян та чиновників	Духовних	Міського населення	Сільського стану	Спадкових дворян	Особистих дворян	Купців та міщан	Інших	Міщан та пехів	Нижчого стану	% вищого стану	% сільського стану
1898	60	13	1		23			13			89		55
1905	67	5			40			5	7	10	70		59,7
1906	71				44	8		5	2	12	75		61,8
1907	73	5			49	1		14	4	-	-	-	65,8
1908	80	-	1		34	4		36			89	-	48,7
1909	-	-	-	91%	нищого стану						91	-	
1910	-	-	-	92%	нищого стану						92	-	
1911				91,8							91,8		
1912				92,5									
1913													
1914	Переважає нижчий стан												

З наведених даних випливає, що:

1. Соціальний склад вихованців інституту був надзвичайно різноманітний.

2. Відсоток сільського стану поступово збільшувався і досягнув максимуму в 1505 – 1507 рр. У 1907 року селянського стану було 65,8% [с. 17]

3. Число вихованців нижчого стану в 1910 році дійшло до 92%.

Зважаючи на зміну соціального складу вихованців є повна підстава стверджувати, що Інститут поступово ставав за висловом С. М. Сергєєва-Ценського певною мірою «Університетом для бідних».

ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ ВИХОВНИКІВ ІНСТИТУТУ.

Революція 1905-07 р. р. значно вплинула на політичне виховання трудящих Росії.

«За якихось три роки революції (1905-1907 рр.) робітничий клас і селянство отримує таку багату школу політичного виховання, яку не могли б вони отримати за тридцять років нормального мирного розвитку». 1/

Перша російська революція відбувалася період імперіалізму, як у житті капіталістичних країн вирішальну роль грали монополістичні об'єднання капіталістів і банків.

«...XX століття, – писав ЛЕНІН, – ось поворотний пункт від старого нового капіталізму, від панування капіталу взагалі до панування фінансового капіталу. 2/

В останній чверті XIX ст. відбувалося швидке зростання вугільної та металургійної промисловості в Україні. Центром гірничо-заводської промисловості став Донецький басейн та такі міста, як Миколаїв, Одеса, Харків, Луганськ та інші. Зростала кількість робітників. Донбас обганяв стару гірничо-заводську базу Росії – Урал.

В Україні видобувало 65,1% кам'яного вугілля та 53,1% чавуну зі всього видобутку в царській Росії. Робітничий клас в Україні експлуатувався як іноземною, так і українською буржуазією.

1/ История ВКП(б). Краткий курс, стр. 89.

2. Ленин, том XIX, стр. 109.

[с. 18]

Незважаючи на порівняно високий рівень капіталістичного розвитку промисловості, Україна залишалася все ж таки аграрною. За переписом 1897 року в Україні сільське населення становило 86,4%.

Напередодні революції 1905 року в Україні 32 495 дворян мало 10 855 тисяч десятин землі. Селяни-бідняки і більшість середняків не могли прожити зі своїх незначних шматків землі і були на межі напівголодного існування. Частина селян йшла у промислові міста для роботи на фабриках і заводах. Промисловий пролетаріат України головним чином формувався за рахунок братніх народів-російського та українського»... 1/. Це повністю розкриває брехню українських націоналістів та особливо ідеологію українського буржуазного націоналізму М. Грушевського⁵⁵ про те, що в Україні не було свого українського робітничого класу.

Внаслідок жорстокої експлуатації українського народу поміщиками української та іноземної буржуазії, внаслідок національного гноблення та політичного безправ'я, Україна на початку XX століття стає армією широкої класової боротьби. Україна за розміром селянського руху 1905 року займала одне з перших місць. Селянський рух розгорнувся спочатку у Курській та Орловській губернії, невдовзі поширився на Чернігівську губ. і потім інші губернії України.

Глухів знаходиться неподалік (75 км від великої вузлової станції міста Конотоп. У цьому місті професіонали-революціонери «мали друкарні в якій друкували газету «ІСКРА», що видається за кордоном.

⁵⁵ Грушевський Михайло Сергійович (1866-1934) — український історик, громадський та політичний діяч. Голова Центральної Ради Української Народної Республіки (1917—1918), автор понад 2000 наукових праць.

На станції Конотоп у збройному повстанні робітників брали активну участь селяни і як пізніше буде показано вихованці

1/. Ленин, Сочинение том. XX, стр. 532.

[с. 19]

робітників брали активну участь селяни та як пізніше буде показано вихованці Глухівського Вчительського Інституту мали зв'язки з робітниками залізничниками майстерень станції Конотоп.

Хвиля революції 1905-07 р. р. охопила вищі та середні навчальні заклади всієї царської Росії. Назрілі невдоволення політикою царського уряду у сфері освіти висловлювалися страйками і це не випадково. Більшовики та очолювані ними революційні робітники та селяни боролися в період революції 1905 р. за ліквідацію напівкріпосницьких пережитків у галузі народної освіти, за нову демократичну школу, керуючись вимогами народної освіти, сформульованими у програмі РСДРП.

У вересні 1905 року більшовицький орган «ПРОЛЕТАРИЙ» у зверненні ЦК РСДРП «До всієї учнівської молоді» закликав учнів перейти від страйку до більш рішучих заходів боротьби – скористатися університетськими аудиторіями як трибунами для викриття Уряду, розпочати разом із пролетаріатом підготовку до збройного повстання, знайомитися з методами вуличної боротьби, організувати бойові дружини» 1/.

Вихованці Глухівського Вчительського Інституту також висловили свій протест у формі організації страйків, таємних зборів, «церковних бунтів» та антиурядової пропаганди серед селянства.

Опікун Київського Навчального Округу від 14. X. 1905 р. № 20421 повідомив Міністру Народної Освіти: «Політичні хвилювання, що переживає Росія в даний час, на жаль, торкнулися і навчальних закладів Київського Навчального Округу. Про заворушення, що виникли в Глухівському Уч. Інституті, я доповів Вашому високопревосходительству телеграмою від 6/X. Відряджений мною тоді ж у Глухів Окружний інспектор дійсний

1/. "ПРОЛЕТАРИЙ" 1905 г. № 20.

[с. 20]

статський радник ПОПОВ, докладно ознайомившись із станом справ, було, проте, внести необхідного умиротворення у середовище учнів, і вихованці, продовжуючи наполягати на виконанні своїх вимог, не відвідували уроків» 1/. І далі доносить, що «Тим часом від директора

Глухівської чоловічої гімназії отримано було повідомлення, що учні старших класів «пред'явили петицію з низкою вимог, що не підлягають задоволенню» 2/.

Так як інспектор ПОПОВ не міг заспокоїти вихованців і після рішення Ради Інституту про відрахування їх з Інституту, то попечитель Округу вирішив відрядити другого Окружного інспектора М. Ф. БАЗАРЕВИЧА⁵⁶ та «доручив йому на випадок безуспішності його умовлянь, затвердження протоколів педагогічної Ради Учительської учнів які вибули і видати їм документи» 3/.

Знайомлячись з матеріалами Ради Інституту з питання страйку вихованців і зі звітами окружних інспекторів А. А. ПОПОВА, які спеціально виїжджали до Глухова, і М. Ф. БАЗАРЕВИЧА також із питання «заворухень» у Глухівському Учительському Інституті, можна помітити тенденцію пояснити все незадоволеністю режимом в Інституті та справами економа Миргородського.

Насправді вихованці Інституту взяли участь у політичній боротьбі, вони йшли у народ та агітували за повалення існуючого ладу. Восьмого січня 1906 року на екстреному засіданні Ради Інституту було доповідено, що двох вихованців Інституту – МАРУНЯКА Володимира (2 класу) та БЕЛЯЄВА Костянтина (3 клас) заарештовано та ув'язнено до Глухівської в'язниці за агітацію серед селян с. Микитівка, куди вони відлучалися самовільно. 1/

1/. Ц.Г.И. А.Л., ф. 773, опись 174, дело 198753, лист 61.

2. Там же, лист 61.

3. Там же, лист 61 об.

[с. 21]

(Микитівка тепер Ямпільського району)⁵⁷. У зв'язку з цим рада поставила⁵⁸ закрити Інститут до кінця навчального року, повернути документи на руки вихованцям, надати право 3-му класу тримати у травні іспити на звання вчителя Міського училища. Опікун округу цього рішення Ради не затвердив.

Рада Інституту не згадує про третього заарештованого Якова Остапенка, про якого разом із МАРУНЯК та БЕЛЯЄВИМ велося слідство Чернігівською губернською жандармерією. У справі з опису

⁵⁶ **Базаревич Михайло Федорович** (1864 – ?) – педагог. Після 1896 р. – викладач математики та фізики в 2-й Київській гімназії, інспектор Київського навчального округу (на 1905 р.), помічник попечителя Віленського навчального округу.

⁵⁷ Нині – село Свеській селищній громаді Шосткинського району Сумської області.

⁵⁸ Це напевно одруківка, насправді «постановил».

№ 32. Чернігівського Губернського жандармського Управління про листування з департаментом поліції про вихованців Глухівського Учительського Інституту аркуш 6 (Чернігівський обласний історичний архів) зазначається, що Яків ОСТАПЕНКО перебуває також у Глухівській в'язниці. У згаданій справі вказується, що Яків Остапенко 31/ХІІ- 1905 р. «у сільській збірні» Слобідки Свеси⁵⁹ Глухівського повіту підбурював жителів зазначеної слобідки до повалення існуючого в державі ладу, до непокори владі, закликав приєднуватися до Всеросійського селянського союзу.

Причиною арешту стало «Поліцейське дізнання, з якого видно, що Беляєв, Маруняк і Остапенко вели в навколишніх селах міста Глухова протиурядову пропаганду» і що при обшуку в Остапенка виявлено й різноманітні злочинні видання».

Факт безсумнівний, що Беляєв, Маруняк та Остапенко займалися політичною роботою, спрямованою на повалення царського уряду, і що в Глухівському Інституті вони були не одні такі, що страйки вихованців Інституту були виразом політичної боротьби, що твердження можна обґрунтувати визнанням самого попечителя Київського Округу, який 4/ІХ-1906 року⁶⁰ писав до Міністерства освіти з питання закриття інтернату при Інституті наступне:

1/. Исторические записки о 20-летнем существовании Глуховского Учительского Института (1874-1914 г., лист, 22).

[с. 22]

«За таких умов природно яскраво виступали незручності спільного життя людей різного віку, підготовки та життєвого досвіду, що особливо різко виразилися в жовтневі дні минулого року, коли в Глухівському Учительському Інституті виникли на економічному ґрунті, але з БЕЗСУМНІВНОЮ ПОЛІТИЧНОЮ ПІДКЛАДКОЮ. 31/Х-минулого року за № 21180» 1/ (Курсив мій Г. С.)

Крім цього, у своєму рапорті на ім'я Керівника Київським навчальним округом окружний інспектор М. Ф. БАЗАРЕВИЧ пише: «Після того, як порядок в Інституті було відновлено та навчальні заняття поновлено, багато хто з вихованців, особливо ІІІ-го класу, у відвертій бесіді з одним з чергових викладачів прямо висловлювалися,

⁵⁹ Свеса – селище, адміністративний центр Свеської селищної громади Шосткинського району Сумської області, розташоване над річкою Свісою (притоки Івотки, басейну Дніпра). У селищі працював насосний завод.

⁶⁰ За новим стилем – це 17 вересня 1906 року.

що страйк був задуманий на ЦІЛКОМ ШИРОКИХ НАЧАЛАХ (КУРС Г.С.) і мав переслідувати представлення загального невдоволення, але що він був надто передчасний, внаслідок чого проявився лише в протесті проти економа і мав бути визнаний невдалим». 1/.

Повернемося до Якова ОСТАПЕНКА, який у матеріалах Інституту ніде не згадується, але заарештований разом із вихованцями Інституту та у Чернігівській губернській жандармерії значиться також як вихованець Інституту. Хто він? Вихованець Інституту, чи хто інший, але працював разом із вихованцями інституту? Є підстава стверджувати друге. З матеріалів допиту жандармерії від 20/II-1906 р. Аркуш 3 «видно, що Остапенку 25 років, за професією токар, служить у конотопських залізничних майстернях».

Таким чином, хвилювання вихованців Глухівського Учительського Інституту в 1905 році були політичним протестом і за змістом були спрямовані на повалення Царського уряду.

1/ Ц.Г.А.Л. Дело о временном закрытии интернатов при Учинститутах и об изменении положения о них. Начато 25/I-1906 г. Окончено 30/XII-1906 г., лист 48.

1/ Ц.Г.А.Л., ф. опись 174, ед. хрон. 118 763, 1905-1907. Лист 157 оборотный.

[с. 23]

Революційне ядро вихованців Інституту тримало зв'язок із робітниками Конотопських залізничних майстерень. У відділі окружного інспектора. Київського Навчального Округу А. А. ПОПОВА про заворушення у Глухівському Вчительському Інституті згадується також, що із закритого Томського Вчительського Інституту до Глухівського Інституту прийнято трьох вихованців (прізвище їх не вказується). Про них він пише так: «Ці особи, які побували у бувальцях у віддалених околицях, могли принести з собою в місцевий Інститут початок доброї моральності та доброчесності» 2/.

Якщо врахувати, що Глухівський повіт колишньої Чернігівської губернії напередодні революції 1905 року був одним із промислових повітів губернії 1/, відтак можна припустити, що події в Інституті, безумовно, були однією з ланок революційного руху 1905-6 р. у Чернігівській губернії, а посилання інспектора ПОПОВА на 3-х вихованців. Томський учительський Інститут дає підстави розширити масштаб зв'язку Інституту за межі України. Це питання підлягає окремому дослідженню.

Наляканий революційним рухом Царський уряд вирішив закрити інтернати при Учительських Інститутах.

Сьомого липня⁶¹ 1906 року Міністерством Народного Освіти видано вказівку попечителям навчальних округів, щоб вони зібрали думки педагогічних Рад Інституту про доцільність при Інститутах⁶².

Зібравши думки Рад Інститутів, при міністерстві Освіти було скликано 26/II-1907 року⁶³ нараду, на якій були присутні директори Інститутів, попечителі навчальних округів, окружні інспектори та окремі викладачі. Міністр Освіти у своєму вступному слові попросив присутніх: «Детально ознайомити Міністерство про фактичний стан справ на місці в кожному Інституті,

2/ ЦГИАЛ. Фонд 733 опись 174, 1905-1907. Дело № 198753, о. 139 об.

1/ Свеса – механічний, дубильний та цукровий завод, Шостка - пороховий завод. Великі цукрові заводи в хут. Михайловському, Воронежі, Кубарьові. Спиртні заводи у х. Воздвиженському, Янівці, Чорторигах, Слоуті, Заруцькому. Млини з механічною тягою – Глухів, Уланове, Сопич, Береза, Есмань та ін. У Глухові – паперова фабрика, 2 пивні заводи, канатний завод, сукновальня, прядив'яний завод. У Полошках – каолінові розробки. У – Баничах каменоломня.

[с. 23⁶⁴]

особливо за останні два навчальні роки» 2/.

Позиції більшості Рад Інститутів свідчили про закриття інтернатів (Глухівський, Московський, Томський, С. Петербурзький та ін.)

Ця нарада обговорювала питання – потрібні або не потрібні інтернати, а ще 19/VIII-1906 р.⁶⁵ була отримана телеграма від Керуючого Київським навчальним округом про закриття інтернату при Глухівському Учительському Інституті: «За височайшим повелінням».

1908 року директор Інституту МІЛОВСЬКИЙ⁶⁶ доповідав Раді про те, що їм отримано прохання, яке підписали 42 вихованці українці та 11 вихованців інших національностей з проханням ввести до навчального

⁶¹ За новим стилем – це 20 липня 1906 року.

⁶² Мається на увазі, доцільність функціонування інтернатів при учительських інститутах в умовах революції 1905-1907 рр.

⁶³ За новим стилем – це 11 березня 1907 року.

⁶⁴ Помилково повторно вказано, номер сторінки 23. Насправді, слід вважати с. 24.

⁶⁵ За новим стилем – це 1 вересня 1906 року.

⁶⁶ **Міловський Павло Олександрович** – директор Глухівського учительського інституту (4 серпня 1905 – 19 серпня 1909).

плану українську мову, українську літературу та історію з викладанням їх українською мовою. Прохання вихованців не було задоволене.

На той час у вихованців Інституту було прагнення до вивчення української літератури. Про це свідчить той факт, що 18/ХІІ-1908 року⁶⁷ директор разом із лікарем Інституту виявили у кімнаті для куріння багажний тюк української літератури, коли його вихованці розпаковували. Література була конфіскована.

Про політичне життя в Інституті після революції 1905 року ось що пише САБОЛДИР Григорій Олексійович⁶⁸:

«Я навчався в Інституті з 1910 по 1913 рік. тобто в роки передвоєнної реакції. У ці роки все живе і революційно-налаштоване заганялося в підпілля або жорстоко знищувалося. У 1910 р. серед вихованців Інституту ще залишалося дещо від 1905 року, але і це «щось» викорчовувалося. Ось Вам приклад: з 1909 р. до 1913 р. директором Інституту був (як я вже писав Вам) ГРИГОРЕВСЬКИЙ Митрофан Семенович. З ним я зустрівся у Києві в рік його смерті – у 1933 році. Це людина була чорно-сотено-реакційна.

2/ ЦГИАЛ. Дело о временном закрытии интерната при Учительских Институтах и об изменении положения о них, 1907, лист 70.

[с. 24]

Він мені розповів, що його направили Інституту «Викорінити все революційне». Викорінював все жорстоко. Його надіслали до Інституту з найширшими повноваженнями, аж до закриття Інституту. Вихованці ІІІ класу мали подати твір о 9 годині ранку, але чомусь відмовилися, просили відстрочки «Тоді, каже директор, я увійшов до класу і запропонував о 12 годині, щоб усі твори лежали на кафедрі». Твори були подані. Але моє питання, що б Ви зробили, якби не подали робіт – він відповів: «Закрив би третій клас, а вихованців передав у розпорядження начальства. Я на це мав повноваження».

Після 1905 року вихованці організували нелегальну бібліотеку. 1910 року⁶⁹ мені для зберігання було здано близько 200 книг. Серед них були – маніфест Комуністичної партії, Політична економія⁷⁰ –

⁶⁷ За новим стилем – це 31 грудня 1908 року.

⁶⁸ **Сабалдир Григорій Олексійович** (1883-1957) — український мовознавець-нормативіст і лексикограф. Кандидат філологічних наук (1956).

⁶⁹ Так у тексті нерозбірливо: 1900, і виправлено на 1910.

⁷⁰ У 1899 р. В. Я. Желєзнов створив свою найбільш відому працю – «Нариси політичної економії», який витримав вісім перевидань. Вона також була перекладена німецькою мовою і двічі видавалася у Лейпцигу.

ЖЕЛЕЗНОВА⁷¹, Історія інтелектуального розвитку Європи⁷² – ДРЕННЕРА⁷³, Історія цивілізації в Англії – Бокля⁷⁴, Російська історія – Шишко⁷⁵ та ін⁷⁶.

За три роки мені довелося видати для читання 5-6 книг, не більше. Цю бібліотеку я передав призначеному товаришами заступнику, що з нею було далі не знаю.

Який висновок можна зробити про події в Інституті за роки першої революції? Висновок єдиний, а саме: страйк вихованців, політична їхня пропаганда в селах Глухівського повіту, зв'язок із робітниками Конотопських залізничних майстерень, вимога ввести до навчального плану Інституту українську мову та історію України, збереження політичної та іншої нелегальної літератури, церковні бунти, демонстрації в Інституті – все це різні форми боротьби за досягнення єдиної мети – повалення самодержавства.

Даремно вважали Міністр Народної освіти та попечитель Київського Навчального Округу, що Глухів та Глухівський повіт, як і вся Чернігівська губернія, характерні активною революційною діяльністю

[с. 25]

селянства і вихованці Інституту не опинилися осторонь фарватера революційного руху в першій російській революції.

⁷¹ **Желєзнов Володимир Якович** (1869-1933) – російський економіст, педагог та громадський діяч, професор.

⁷² «Історії інтелектуального розвитку Європи» – відомий у світі двохтомник Д. В. Дрейпера, що вперше побачив світ 1862 року. Російською мовою було вперше видано 1900 року.

⁷³ Тут описка, потрібно читати ДРЕЙПЕРА – **Джон Вільям Дрейпер** (англ. John William Draper; 1811-1882) — американський науковець, філософ, медик, хімік, історик і фотограф. Перший президент Американського хімічного товариства (1876-1877), засновник Школи медицини у Нью-Йоркському університеті.

⁷⁴ **Генрі Томас Бокль** (англ. Henry Thomas Buckle) (1821-1862) — англійський історик і соціолог. Автор незакінченої книги «Історія цивілізації в Англії» (1857-1861), видана російською мовою в 1862-1864 рр.

⁷⁵ **Шишко Леонід Еммануїлович** (1852-1910) – російський революціонер-сімдесятник, історик, есер, колишній офіцер. Автор «Оповідань із російської історії».

⁷⁶ Так у тексті, тобто «другие», укр. – «інші».

ІНСТИТУТ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 року.

1.

Історія Інституту після повалення царського самодержавства не можна розглядати у відриві від політичної боротьби трудящих України за повне звільнення.

У Глухові до першого січня 1918 року господарював тимчасовий уряд⁷⁷. З перших чисел січня 1918 року встановлено владу Рад. Як відомо, 29 квітня 1918 року в Київському цирку, справді, як циркова комедія, відбувався з'їзд куркульсько-поміщицької партії України «Хліборобів», на якому на «Гетьмана всієї України» було «обрано» колишнього Царського генерала та великого поміщика СКОРОПАДСЬКОГО⁷⁸, маєтки якого були й у Глухові.

16/IV-1918 р. Глухів зайняли німці і були в ньому до 1/XII 1918 р. Це був похмурий період у житті Глухова та його повіту. Гетьманський кат на Глухівщині комендант МІНЗАРЕНКО⁷⁹ по-звірячому розправлявся з народом, і оселяв на місце поміщиків. У своєму наказі від 3/V він писав: Усіх власників маєтків, економій та інших видів

⁷⁷ Тимчасовий уряд Росії (рос. Временное правительство) — російський уряд від лютневої (березневої) революції 2 (15) березня 1917 до більшовицького перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 р., складений з членів конституційно-демократичної, соціалістів-революціонерів і соціал-демократичної партій.

⁷⁸ **Скоропадський Павло Петрович** (1873-1945) — гетьман України, український державний, політичний і громадський діяч, військовик. Походив із козацько-старшинського роду Скоропадських. Офіцер Російської імператорської армії. Учасник російсько-японської, Першої світової війни та радянсько-української війни. Гетьман Української Держави (29 квітня — 14 грудня 1918). Відповідно до українського законодавства може бути зарахований до борців за незалежність України у XX сторіччі. Маєток Скоропадських знаходився в с. Полошки неподалік м. Глухова.

⁷⁹ **Мінзаренко Іван** — полковник, комендант Глухівської комендатури, завідувач консульським відділом військового комісаріату УНР у Кишиневі (з квітня 1919). Його звинувачували в розтраті 100 000 карбованців зі скарбниці Глухівської комендатури. За посередництва румунської влади обвинувачуваного заарештували, вилучили 33 000 карбованців і відібрали його автомобіль (*ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 163, арк. 15 зв.*) На захист став колишній комендант Шосткинського порохового заводу хорунжий Карпенко, як «чесного і порядного старшину, котрий з державними грошима ображався дуже бережливо», а причину «цькування» вбачав у антигетьманській позиції полковника (*ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 163, арк. 26*). Через деякий час І. Мінзаренка звільнили. *Див. : Матяш І. Б. Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії / Відп. ред. С. В. Віднянський. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2016. С. 224-225. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Matiash_Iryna/_Ukrainska_konsulska_sluzhba_19171923_rr_iak_derzhavnyi_instytut_stanovlennia_funktsionuvannia_person.pdf*

володінь господарства та їхніх керуючих, які досі не оселилися у своїх правах, НАКАЗУЮ НЕГАЙНО допустити у свої володіння. Винних у невиконанні розпорядження притягатиму до найсуворішої відповідальності». 1/

1/ Глуховский Гос. Исторический архив, дело исторический документов, Документ № 72.

[с. 26]

У період Гетьманщини у Глухові будь-які прояви суспільного життя, живої думки, культури були пригнічені брудними чоботями німецьких узурпаторів. У наказі Глухівського повітового Коменданта від 15/V 1918 р. читаємо: «Забороняю всі з'їзди і збори як у зачинених, так і відчинених помешканнях. Винні в невиконанні цього наказу будуть відповідати по всій рішучості статуту, аж до застосування збройної сили» 3/

У наказі № 3 Глухівського коменданта явно виражена ненависть до більшовицької партії «Всіх більшовиків і співчуваючих більшовикам, а також і тих, що розповсюджують про них чутки, буду заарештовувати і розстрілювати» 3/

З багатьох звірячих розправ над народом під час Гетьманщини у Глухівському районі не можна не згадати такого випадку.

Після чергової облави по селах Глухівщини гетьманські бандити заарештували 42 особи. Декілька днів тримали їх у в'язниці, а потім, скрутивши дротом руки, погнали для відводу очей населення, ніби в м. Кролевець. Насправді ж вивели їх за 7 кілометрів від Глухова до каолінових шахт, знущаючись відрізали носи, вуха, відрубували на ногах і руках пальці, проколювали шомполами животи і потім змучених і спотворених кинули в глибокі шахти.

Тепер на братській могилі 42 героїв стоїть пам'ятник з написом: «БРАТСЬКА МОГИЛА В ПАМ'ЯТЬ 42 БІЙЦЯ, ЩО ЗАГИНУЛИ ЗА РЕВОЛЮЦІЮ ВІД РУК КАТІВ ГЕТЬМАНА СКОРОПАДСЬКОГО, 20/V-1918 року».

Влада Гетьманщини за кілька днів змінилася владою Петлюри⁸⁰. У листопаді 1918 року український фронт, організований і

⁸⁰ **Петлюра Симон Васильович** (1879-1926) — український державний, військовий та політичний діяч, публіцист, літературний і театральний критик. Член Генерального секретаріату Української Центральної Ради на посаді Генерального секретаря з військових справ (1917). Політв'язень при владі Павла Скоропадського (1918). Головний отаман військ Української Народної Республіки (УНР) (з листопада

очолюваний стратегом революції товаришем СТАЛІНИМ⁸¹, перейшов демаркаційну лінію та війська фронту почали звільняти Україну від німецьких окупантів. З перших чисел грудня 1918 року в Глухові та її повіті встановилася Радянська влада.

2/ Глуховский Гос. Исторический архив, дело исторических документов, Документ № 19.

3/ Там же, документ № 2.

[с. 27]

28/IX-1919 року Глухів був зайнятий військами Денікіна⁸², влада якого була нетривалою 11/XII-1919 його було вигнано з Глухова, і з цього часу розпочався період мирної творчої роботи трудящих Глухівщини під керівництвом партії більшовиків у співдружності з великим російським народом.

У такій історичній обстановці перші роки після революції 1917 р. продовжував свою роботу Глухівський Учительський Інститут.

II.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ (1917-1921)

Останній дореволюційний навчальний рік Учительського Інституту скінчився влітку 1917 року.

З 25 серпня 1917 року почався новий період в історії Інституту. Інститут, по-перше, став вищим педагогічним навчальним закладом. З 1917 до 1921 року він був Педагогічним Інститутом з 3-річним курсом навчання, і, по-друге, дуже істотно, в Інститут, вперше в його історії, поряд з чоловіками, приймалися і жінки.

1918). 2-й Голова Директорії УНР (1919 – 1920). Визнаний борцем за незалежність України у XX сторіччі.

⁸¹ **Сталін Йосип Віссаріонович** (ім'я при народженні: Йосеб Бесаріоніс дзе Джугашвілі, груз. იოსებ ჯუღაშვილი; 1878-1953) — радянський військовий та політичний діяч. Перебуваючи на постах генерального секретаря Комуністичної партії Радянського Союзу (1922—1953) й голови уряду (1941—1953), встановив в СРСР однопартійну тоталітарну систему та став фактично одноосібним диктатором. З 1917 р. входив до складу очолюваної Революційної Військової Ради Російської республіки. У листопаді 1918 р. керував частинами, які наступали на українські землі та, зокрема, Глухівщину. Також згадується, як і В. Ленін, в контексті розповсюдженної традиції, як тодішній (станом на 1949 р.) керівник СРСР.

⁸² **Денікін Антон Іванович** (1872-1947) — російський військовий діяч, генерал-лейтенант, учасник російсько-японської, та Першої світової війн, а також громадянської війни в Росії, один із лідерів Білого руху, українофоб, здійснював репресії проти мирного населення.

З цього питання студентка Інституту перших років після революції Ірина Андріївна КОВАЛЬ пише:

«Я була вчителькою 1-IV класів земської школи. Про подальше навчання не було чого й думати, незважаючи на сильне бажання вчитися.

Але ось гримнув 1917! Незабутня дата! Широко відчинилися двері Глухівського Інституту для нас, жінок. Мрія про подальше навчання стали для нас чудовою відчутною дійсністю. З цього року Інститут відкриває нове літочислення спільного навчання жінок та чоловіків». 1/

1/ Воспоминания тов. Коваль, лист 1-й, 1948 г.

[с. 28]

Тов. КОВАЛЬ Ірина Андріївна навчалася у Глухівському Педагогічному Інституті на словесно-історичному відділенні з 1918-21 року. Нині працює у Глухівському інституті ст. викладачем російської мови.

На прикладі Глухівського Педінституту можна показати шляхи та методи шукання нових засад організації вищого педагогічного навчального закладу. Вперше в Інституті запроваджується спеціалізація.

У Глухівському педінституті було три відділення:

а/ Літературно-історичне;

б/ фізико-математичне;

в/ Природничо-географічне

До 1920 року Інститут не мав свого статуту. Радою Інституту було подано до Народного Комісаріату Освіти УРСР статут Інституту для затвердження. Зразків статуту Рада взяла вже затверджений Наркомпросом статут Харківського та Полтавського Педагогічних Інститутів. Оскільки від наркомпросу не було своєчасної відповіді, то Рада Інституту той самий проєкт статуту направила 30 січня 1920 року до Чернігівського Губернського Відділу Народної Освіти з проханням затвердити його у терміновому порядку. Комісія експертів розглянула проєкт статуту 20 лютого 1920 року, а 2 березня цього ж року статут з незначними поправками було затверджено колегією Чернігівського Губернського Відділу народної освіти.

Це був перший офіційний документ в історії Інституту за післяреволюційний період, який визначав нові історичні завдання у справі підготовки вчителів для другого ступеня Єдиної Трудової Школи.

[с. 29]

Склад викладачів залишався майже колишнім. Директором Інституту був К. П. ЯГОДОВСЬКИЙ⁸³.

Усі питання навчального та господарського характеру вирішувалися радою Інституту, до складу якої входили: викладачі, лаборанти, лікар, бібліотекар, представник Педагогічної Ради дослідницької при Інституті школи, представники студентів у кількості $\frac{1}{4}$ загальної кількості викладачів Інституту та представники від Губернського Відділу з народної освіти. Рада Інституту обирала з-поміж осіб викладацького персоналу строком на один рік голови педагогічної Ради, трьох товаришів голови, відповідно трьом відділенням Інституту, та секретаря Педагогічної ради, які й складали Президію ради. Президія була виконавчим органом Педагогічної ради.

Раніше ми згадували про політичну ситуацію в Глухові в перші роки після Великої Жовтневої соціалістичної революції, Обстановка тих років безумовно позначалася і на характері роботи в Інституті.

Тов. САГАРСВ Леонтій Герасимович⁸⁴, який навчався з 1917 до 1920 р. У Педінституті, характеризує життя в інституті за цей період, пише: «На одних лавах сиділи особи, які закінчили Учительську семінарію, жіночу і чоловічу гімназії. Останніх було чимало; У переважній частині гімназистів існувало за традицією аристократичне ставлення до Інституту, вони тяглися до Університетів, багато хто з них пішов добровольцями в білі війська. Серед слухачів можна було зустріти людей 40-50-річного віку (ВОРОБЕЙ, ЧВЕРКА), старих вчителів, які віддали школі 20-30 років свого життя справжніх ентузіастів науки. Усі працювали з величезним натхненням та підйомом. Люди рвалися до нового, ламаючи старе. Революція визначала все життя Інституту.

[с. 30]

Характерною рисою життя інституту цього періоду, особливо 1917-1918 навчальних років, були нескінченні суперечки у студентській масі на політичні теми, що завершуються на загальноінститутських зборах за участю викладачів; тон задавали ті слухачі, які з часом увійшли до комуністичних партій» 1/.

⁸³ Ягодівський Костянтин Павлович (1877 – 1943) – директор Глухівського учительського інституту (22 серпня 1916 – липень 1923).

⁸⁴ Сагарсв Леонтій Герасимович (1895 – ?) – уродженець с. Козлівка Путивльського пов. Курської губ. (нині – село в складі Новослобідської сільської громади Конотопського р-ну Сумської обл.). Заарештовано 18 вересня 1919 р. Засуджено: РВТ 14 армії за 41 дивізії 28 вересня 1919 р., обв.: за контрреволюційну діяльність. Вирок: поміщений у концентраційний табір весь час громадянської війни. Реабілітовано у березні 2005 р. (<http://surl.li/tmqdw>).

В організації радянського вищого педагогічного навчального закладу свідомо брали активну участь студенти. Студент Іваньков ще 1917 року відкривало запропонував ліквідувати читання богослов'я через його шкідливість. Студентка Галя САВИЦЬКА, Прокіп КОВТУН, ЧЕПУРНОЙ та інші вступили до партії більшовиків і пішли на фронт. 1/ Були створені форми самоврядування студентів. (Корінний перелом у роботі студкому був проведений лише у 1923 році під керівництвом політкомісара Інституту тов. ОСАДЧОГО). Головою студкому було обрано єдиного комсомольця в інституті Петра Слідюка. До студкому було також обрано громадського діяча студента Інституту Бурика Івана Васильовича⁸⁵, який нині працює Зав. кафедрою математики Глухівського Учительського Інституту.

Колектив викладачів перебудовував свою роботу в нових умовах порізному, і у зв'язку з цим в Інституті було два угруповання серед викладачів. Перше угруповання, яку очолював директор Інституту К. П. ЯГОДОВСЬКИЙ, несміливо перебудовувалося у своїй роботі. Ягодський⁸⁶, будучи шановним, як прекрасний лектор і досвідчений методист, автор багатьох підручників з природознавства, не відмежовувався від старих традицій і не виразно визначив своє ставлення до принципів Радянського вищого педагогічного навчального закладу.

1/ Письмо тов. САГАРЕВА от 10.XI.1948 года.

1/. Г. Савицкая погибла на фронте во время боев с белополяками.

[с. 31]

Інша група викладачів очолювалася викладачем російської мови та літератури В. В. ГОЛУБЄВИМ⁸⁷. Будучи прекрасним майстром-педагогом, він на протигагу Ягодовському був великим ентузіастом суспільно-політичної роботи в Інституті і поза ним. Він був членом Профради, членом керівних кооперативних органів, виступав з різними доповідями та лекціями у робітничому клубі, у шпиталі та червоноармійських частинах. Передова частина студентів також брала активну участь у громадському житті (АНДРЕЄВ, РОМАНОВСЬКИЙ, САГАРЕВ). Вони вели педагогічну роботу у

⁸⁵ **Бурик Іван Васильович** (1905 – ?) – випускник Глухівського інституту (1924), заступник директора, завідувач кафедри математики, викладач математики Глухівського інституту (1930 – 1941, 1945 – на 1957).

⁸⁶ Тут одруківка, мається на увазі – К. Ягодовський.

⁸⁷ **Голубєв Вікторін Васильович** (1895 – ?) – викладач російської мови, методики викладання мови, теорію та психологію художньої творчості, дитячу літературу, курс виразного читання в Глухівському інституті (10 серпня 1910 – 1924).

1918-20 р. у школі червоних командирів, у дивізійній школі № 35 та у військових частинах місцевого гарнізону.

За час існування Педагогічного Інституту його матеріальна база стала значно кращою, ніж у дореволюційний час. Статутом Інституту передбачалася наявність наступної матеріально-навчальної бази: 1. Бібліотека, 2. Педагогічний музей, 3. Педагогічний кабінет, 4. Хімічна лабораторія 5. Фізичний кабінет та лабораторія. 6. Математичний кабінет; 7. Географічний кабінет. 8. Мінералогічний кабінет. 10⁸⁸. Ботанічна лабораторія. 11. Зоологічна лабораторія, 12. Фізіологічна лабораторія, 13. Метеорологічна станція, 14. Астрономічна вежа. 15. Дослідна школа для практики студентів, 16. Дослідне поле та шкільний сад.

Що стосується навчального плану Педінституту, то ми не маємо можливості повністю помістити його в цьому нарисі для всіх трьох відділень і обмежимося лише переліком дисциплін, обов'язкових для вивчення на всіх відділеннях.

[с. 32]

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ ОБЩИЕ ПРЕДМЕТЫ.

Психологія загальна у зв'язку із психологією дитячого віку	3 год.
Психологія експериментальна	2 год.
Л о г і к а	2 год.
Історія філософії	2 год.
Етика	2 год.
Введення в біологію у зв'язку з викладанням еволюційної теорії	3 год.
Історія культури	2 год.
Історія розвитку педагогічних ідей	3 год.
Теорія виховання та навчання у трудовій школі	2 год.
Право та конституція Радянської Республіки	1 год.
Школознавство	2 год.
Історія соціалізму	1 год.
Політична економія	2 год.
Статті з філософії та математики	1 год.
Педагогічний малюнок	2 год.
Нова м о в а	6 год.
Графічні мистецтва	3 год.
Практика трудових процесів	16 год.

⁸⁸ Саме така нумерація в тексті, пропущений пункт 9.

Тільки на підставі порівнянь наведених у переліку дисциплін з навчальним планом дореволюційного Учительського Інституту можна стверджувати, що Педагогічний Інститут готував фахівців-педагогів із більшою ерудицією у галузі дисциплін педагогічного циклу. Крім того, студенти отримували глибші знання спеціальних дисциплін та дисциплін соціально-економічного циклу. Крім того, студенти отримували більш глибокі зна-

[с. 33]

ня спеціальних дисциплін та дисциплін соціально-економічного циклу. Слід згадати, що в навчальному плані Учительського Інституту з дисциплін історичного характеру вивчалася тільки історія Росії і то з наукової точки зору, що не давало вихованцям Інституту знань для розуміння законів розвитку людського суспільства.

Таким чином, Педагогічний Інститут готував вчителів нового типу, відповідних вимог партій та уряду для здійснення завдань, що стоять перед Єдиною Трудовою Школою.

Педагогічний Інститут існував лише 4 навчальні роки та випустив 110 вчителів.

ІНСТИТУТ НАРОДНОЇ ОСВІТИ. (1921 – 1924 р. р.)

У серпні 1920 р. у Харкові відбувся з'їзд представників Губернських Відділів Народної Освіти, на якому обговорювався проєкт реорганізації педагогічних навчальних закладів в Україні. Реорганізацію було проведено і з 1921-22 навчального року Педагогічний Інститут у Глухові було реорганізовано на Інститут Народної Освіти.

В Інституті було два факультети – факультет професійної освіти та факультет соціального виховання. На кожному факультеті було по три відділення:

- а/ Індустріально-технічне
- б/ Сільсько-господарське
- в/ Історико-літературне.

Навчальний план ІНО, як і Педагогічного Інституту, був харак-

[с. 34]

ним⁸⁹ кількістю спеціальних дисциплін вивчалася багато дисциплін й загальноосвітніх. Приміром, вивчалася такі загальні дисципліни:

1. Історія культури, 2. Історія мистецтва, 3. Історія релігії та соціальних рухів. 4. Вступ до філософії. 5. Логіка, 6. Історія літератури.

⁸⁹ Тут одруківка, очевидно слово «характерным», укр. – «характерним».

7. Політична економія; 8. Основи марксизму; 9. Філософія природознавства.

Такий навчальний план забезпечував можливість підготувати всебічно розвинених викладачів для профтехшкіл та шкіл другого ступеня.

Народним Комісаріатом Освіти у 1924 році було перевірено роботу Інституту і виявилось, що багато викладачів ІНО виїхали з Глухова.

В силу цього Президія УКРГОЛОВПРОФОСВІТИ 26/УІ 1924 р. вирішила ліквідувати в Глухові ІНО та організувати його в робітничому центрі – ЛУГАНСЬКУ (нині ВОРОШИЛОВГРАД)⁹⁰.

Студентів випускного курсу після захисту дипломних робіт було випущено. Іншим дані: довідки для вступу до інших інститутів.

Викладацькому складу запропоновано перевестись у відкритий Луганський Інститут. Майно Інституту частково було передано Чернігівському та Ніжинському Інститутам. Основне обладнання залишилося в Глухові.

За три роки Інститут Народної Освіти випустив 246 викладачів профтехшкіл та шкіл другого ступеня.

ПЕДКУРСИ ТА ПЕДТЕХНІКУМ (1924-1930 р. р.)

Після ліквідації ІНО значна частина навчального обладнання залишилася у Глухові. З ініціативи Чернігівського Губернського Відділу [с. 35]

Народної освіти тут у вересні 1924 року були організовані педагогічні курси, що проіснували лише один 1924 навчальний рік.

На наступний, 1925-26 навчальний рік, педкурси були реорганізовані в Педагогічний Технікум із 3-річним терміном навчання.

Учні технікуму називалися студентами.

Педагогічний Технікум проіснував у Глухові до 1937-38 навчального року включно та влітку 1938 року був переведений у м. БІЛОПІЛЛЯ, Сумської області.

За років⁹¹ технікум у Глухові підготував 607 осіб вчителів початкових шкіл.

⁹⁰ Нині також – Луганськ (у 1935—1958 і 1970—1990 — Ворошиловград) — місто на сході України, обласний центр Луганської області (до 2014 року), а також адміністративний центр номінально утворених Луганської міської громади та Луганського району.

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ. (1930-1933).

У квітні 1930 року відбулася друга партійна нарада з питань народної освіти. У зв'язку з єдиним планом народного господарства рішенням цієї другої партійної наради було ліквідовано відмінність систем народної освіти, що існували до цього часу в РРФСР та УРСР.

Система освіти була уніфікована і в ній основною ланкою стала семирічна політехнічна школа. У зв'язку з цим в Україні було організовано Інститути Соціалістичного виховання, які готували вчителів для семирічної школи.

Влітку 1930 року Народний Комісаріат Просвітництва УССР після обстеження Педтехнікуму ухвалив рішення організувати в Глухові на базі педтехнікуму Інститут Соціального Виховання та робітничий факультет при ньому.

[с. 36]

Інститут мав три факультети: а/ техно-математичний, 2/ агробіологічний та в/ історичний.

Для агробіологічного факультету Інститут отримав додатково шкільну будівлю, що розташовувалася поруч.

При Інституті крім робітничого факультету з денним та вечірнім відділеннями, продовжував свою роботу також і Педагогічний технікум. Три навчальні заклади очолювалися одним директором. Учнів було до 1000 чоловік.

Інститут Соціального Виховання існував лише три навчальні роки та випустив 20 осіб вчителів для семирічної політехнічної школи.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ. (1933 – 1937).

Постановою ЦК ВКП(б) від 25 серпня 1932 р. передбачено реорганізацію семирічної політехнічної школи на десятирічну. Педагогічні інститути й готували викладачів для десятирічок.

У вересні 1935 року Глухівський Інститут Соціального Виховання реорганізовано на Педагогічний Інститут.

Інститут мав факультети: а/ математичний, б/ фізичний, в/ мови та літератури, г/ історичний та д/ агробіологічний.

⁹¹ Тут пропущений рядок, очевидно, для підрахування кількості років функціонування Глухівського педагогічного технікуму.

Навчальний план Інституту Соціального виховання було перебудовано у відповідності до плану Педагогічного інституту та за розпорядженням Народного Комісаріату Просвітництва УРСР термін навчання було встановлено три роки. Протягом трьох років виконувався навчальний план усіх факультетів, розрахований на 4 роки.

[с. 37]

Для цього збільшувалася кількість тижневих годин та тривалість навчального року.

У 1934 та 1935 роках випускникам Педагогічного Інституту видавалися дипломи, які свідчать про те, що їхні власники мають вищу педагогічну освіту. Випускникам наступних років видавалися довідки про закінчення 3-х курсів Педагогічного Інституту з тим, що 4-й курс вони повинні закінчити на заочному відділенні.

1934 року Народний Комісаріат Освіти УРСР визнав доцільним закрити при Глухівському Педагогічному Інституті історичний факультет мови та літератури. Студенти історичного факультету були переведені до Ніжинського Педагогічного Інституту⁹², а студенти факультету мови та літератури до ЧЕРНІГІВСЬКОГО⁹³.

Математичний та фізичний факультети були об'єднані і на 1934-35 навчальний рік у Глухівському Педагогічному Інституті залишилися два факультети: фізико-математичний та агробіологічний.

За роки свого існування Педагогічний Інститут випустив викладачів середніх та неповно середніх шкіл 720 осіб.

УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ. (1937 – 1941)

На відміну від дореволюційного, Учительський Інститут є спеціальним педагогічним навчальним закладом, який функціонує за рахунок держави нарівні з вищими навчальними закладами та має на меті підготовку відданих Радянській Батьківщині, освічених, культурних вчителів V-VII класів семирічної школи.

На 1937-38 навчальний рік зроблено набір вже в Учительський інститут на фізико-математичне та природничо-географічне відділення.

⁹² Нині – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя — заклад вищої освіти IV рівня, що розташований у м. Ніжин Чернігівської області.

⁹³ Нині – Національний університет «Чернігівський колегіум», що виник на базі Чернігівського учительського інституту (1916).

Два курси Педагогічного Інституту, що залишилися, продовжували роботу за своїм навчальним планом. Останній випуск Педаго-

[с. 38]

гічного інституту продовжували роботу за своїм навчальним планом. Останній випуск Педагогічного Інституту відбувся влітку 1939 року.

Як і всі попередні роки після Великої Жовтневої соціалістичної революції, і за період 1937-1941 року в Глухівському Учительському Інституті щороку покращала його навчально-господарська основа. У бібліотеці було вже понад 100 тисяч екземплярів різної літератури. Були чудово обладнані кабінети, лабораторії та інші допоміжні заклади: читальня, актова та фізкультурна зали, тир, спортивний майданчик, ботанічний сад, теплиця та інше. Добре було організовано навчальну та політико-виховну роботу. Інститут щороку випускав до двохсот учителів семирічної школи, значна частина випускників виїхала на роботу до Західної України.

Віроломний напад фашистської Німеччини на нашу Батьківщину перервав роботу Інституту не два навчальні роки.

Влітку 1941 ще відбувся черговий випуск. Ішов прийом заяв. Частина викладачі з перших днів війни мобілізована до лав Червоної Армії. Один навчальний корпус Інституту було звільнено для госпіталю, викладачі та студенти брали участь в організованих у місті ополченських загонах. Розпорядження про евакуацію не було.

З перших днів окупації міста німецькі загарбники по-звірячому накинулися на бібліотеку Інституту. З люттю викидалася з бібліотеки література і спалювалася у дворі Інституту. Насамперед знищувалася література, видана під час Радянської влади і особливо література, соціально-економічного циклу.

[с. 39]

Багато літератури видання останніх років було вивезено до комендатури.

Багате навчальне обладнання кабінетів та лабораторій грабувалося та знищувалося німцями. 1/ Будівля Інституту понівечена. Двір був перетворений на цвинтар. Майже всі дерева та чагарники двору знищені, а при відступі з міста наприкінці серпня місяця 1943 року німці знищували найцінніші будівлі міста, у тому числі прямим попаданням бомб зруйновано частину біологічного корпусу Інституту. За приблизними підрахунками збитки, завдані німецькими варварами, складають понад півтора мільйона рублів.

ВІДНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ.

Першого вересня 1943 року війська Українського фронту звільнили місто Глухів від німецьких загарбників.

Колишній директор Інституту тов. ГАРАН Дмитро Михайлович⁹⁴ під керівництвом Районного Комітету Комуністичної партії більшовиків України негайно розпочав відновлення Інституту.

У першій половині жовтня було оголошено набір до Інституту на 1-й та 2-й курси. Подано було до 400 заяв. Після відбору випробувань на перший курс прийнято 150 ч. і на другий 62 (головним чином, із числа колишніх студентів першого курсу в 1941 році). Як і до війни, організовано два факультети — фізико-математичний та

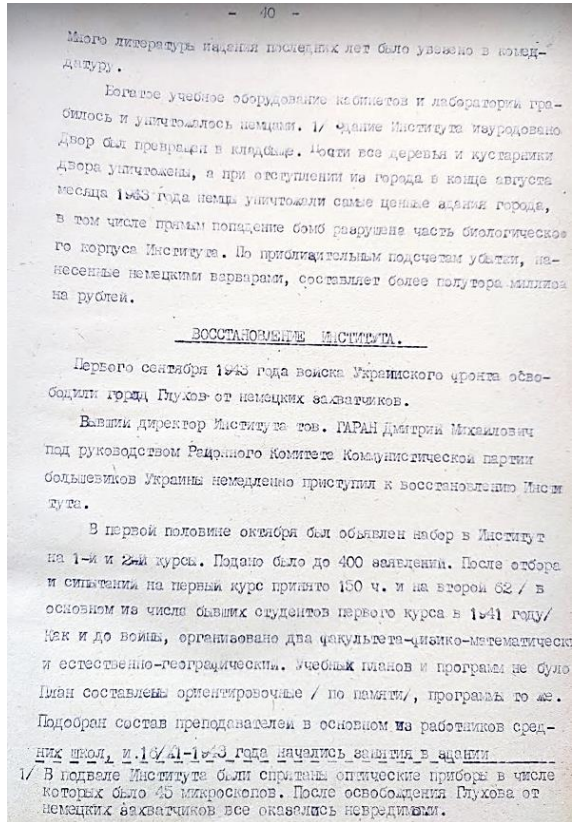
природничо-географічний. Навчальних планів та програм не було. План складено орієнтовні (по пам'яті), програми те саме.

Підібрано склад викладачів, головним чином, із працівників середніх шкіл, та 16/XI-1943 року розпочалися заняття у будівлі

1/ У підвалі Інституту були заховані оптичні прилади, серед яких було 15 мікроскопів. Після визволення Глухові від німецьких загарбників усі виявилися неушкодженими.

[с. 40]

⁹⁴ Гаран Дмитро Михайлович (1908-1952) — український педагог, викладач, директор Глухівського учительського інституту (1938-1941, 1943-1945), директор Мелітопольського педінституту (1935-1937).

технікуму механізації сг. Обидва навчальні корпуси Інституту на той час були зовсім непридатні. Не було вікон, дверей. В аудиторіях тони сміття система опалення непридатна.

Колектив викладачів, студентів та співробітників щодня після занять упорядковували будівлю Інституту.

Виносили сміття⁹⁵, штукатурили та білили аудиторії, збирали шматки скла та приводили у відносний порядок вікна. Збирали по місту навчальне і господарське майно Інституту.

Силами викладачів та співробітників зроблено примітивні залишки книг для бібліотеки та 7/III-1943 року⁹⁶. Інститут продовжував перший післявоєнний навчальний рік у своїй будівлі.

Під керівництвом РК КП(б)У та партійної організації Інституту студенти та викладачі продовжували відновлювати навчальні корпуси, обладнати кабінети та лабораторії.

Ще йшла війна, а Уряд на 1944 рік Інституту було відпущено 1 272 700 рублів, у тому числі на придбання книг, навчально-господарського інвентарю і капітальний ремонт 126 600 руб. Незабаром почалася систематична допомога Інституту з боку Народного Комісаріату Освіти УРСР у частині постачання господарських матеріалів. Отримано навчальні плани та частково програми. Влітку 1944 року відбувся перший випуск молодих спеціалістів у кількості 59 осіб.

ЛЕНІН та СТАЛІН, комуністична партія більшовиків та Радянський Уряд приділяли велику увагу справі підготовки вчителів. У нас вже здійснено культурну революцію⁹⁷, яка перетворила нашу Батьківщину на найпередовішу країну світу. [с. 41]

Глухівський Учительський Інститут і в повоєнні роки, як й інші навчальні заклади, отримав від держави більше коштів для створення умов, що забезпечують нормальну організацію навчального процесу.

Асигнування з бюджету Інституту такі:

1944 рік	1 273 700 руб.
1945	1 786 300

⁹⁵ Так тут зазначено (мусо), очевидно, «мусор», укр. – сміття.

⁹⁶ Можливо одруківка в тексті. Згідно логіки викладу матеріалу, має бути: 7 березня 1944 року.

⁹⁷ «Культурна революція» — у радянській історіографії докорінний переворот у духовному розвитку країни, складова соціалістичних перетворень; охоплює створення соціалістичної системи народної освіти і просвіти; перевиховання буржуазної і формування нової, соціалістичної інтелігенції; подолання впливу старої і утвердження марксистсько-ленінської ідеології; створення соціалістичної культури; перебудову побуту.

1946	1 982 600
1947	2 544 800
1948	2 403 700
1949	2 199 800

1946 року в Інституті відкрито третє відділення – відділення мови та літератури з українським та російським секторами. План набору до Інституту збільшено.

У 1949 році на стаціонарі всіх трьох відділень є 375 студентів та на заочному відділенні 700 осіб.

За повоєнні роки Інститут випустив:

Роки	Фізмат	Природнич-географ. відд.	Відділ мови та літер	Всього по стаціонару	Заочн. відділ.	Всього разом із заочн. відділ.
1944	29	30	-	59	-	59
1945	67	94	-	161	23	184
1946	59	78	-	137	50	187
1947	49	73	-	122	23	145
1948	54	54	52	160	23	183
1949	46	27	71	144	125	269
	304	356	123	782	244	1026

[с. 42]

За 75 років Інститут підготував вчителів:

1. За дореволюційний період 806

2. С 1917 до 1949 року 3022

В с ь о г о 3828 1/

Випускники Інституту за період Радянської влади (їх у 3,7 рази більше, ніж за дореволюційний період) суттєво відрізняються своєю підготовкою від випускників дореволюційного Учительського Інституту, в якому давалася надто загальна і тому недостатньо поглиблена підготовка.

Після Великої Жовтневої соціалістичної Революції в Глухівському Інституті, як і в інших вищих навчальних закладах, запроваджено глибшу спеціалізацію і, крім того, поряд з лекційним методом викладання, більше годин відводилося та відводиться семінарським, практичним та лабораторним заняттям та особливо навчальній та виробничій практиці.

Завдяки винятковій увазі та турботі комуністичної партії більшовиків та радянського Уряду до справи підготовки кадрів вчителів, Глухівський Учительський Інституту, вступаючи у 76 рік свого

існування, настільки відновлений, що має умови для підготовки в ньому вчителів, які у школі зможуть у своїх учнів розвинути діалектико-матеріалістичний світогляд, дати їм справді наукові життєві знання, виховати в душі Комуністичної моралі, розвинути творчість і ініціативу, необхідних побудови Комуністичного суспільства.

ДИРЕКТОР
ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ
 /САПІТОН Г. Л.⁹⁸/
 [с. 43]

ДОВІДКА
про кількість випущених спеціалістів за період з 1917-18 р.
навчального року до 1948-49 навчального року.

/включно/

Навчал льні роки	НАЙМЕНУВАННЯ ІНСТИТУТУ	Число випуск. ників	П Р И М І Т К И
17-18	Педінститут	25	Випуск Учительського І-ту
18-19	Педінститут	25	Випуск Учит. Інституту
19-20	Педінститут	30	Випуск Педінстит.
20-21	Педінститут	30	--- «» ---
21-22	Інститут Народної Освіт.	62	--- «» ---
22-23	--- «» ---	64	--- «» ---
23-24	--- «» ---	120	Студ. перших та друг. курс. були направл. в інші інститути.
24-25	П е д к у р с и	-	
25-26	Педтехнікум	-	
26-27	--- «» ---	80	Випуск Педтехнікуму
27-28	--- «» ---	83	
28-29	--- «» ---	120	
29-30	--- «» ---	120	
30-31	Інститут соц. виховання	150	Випуск педтехнікуму
31-32	--- «» ---	152	Випуск педтехнікуму
32-33	--- «» ---	90	Випуск Ін-та Соц.

⁹⁸ Сапітон Григорій Львович (1901-1954) – український педагог, викладач, директор Глухівського учительського інституту (1947 – 1952).

Навчальні роки	НАЙМЕНУВАННЯ ІНСТИТУТУ	Число випускників	П Р И М І Т К И
			виховання
33-34	Педінститут	160	Навч. плани Ін-та Соц. вих. були перебудов. для Педін-т и випуск був Педінституту.
34-35	Педінститут	143	
35-36	--- «» ---	114	
36-37	--- «» ---	105	
37-38	Учительський Інститут	117	Випуск ще Педінституту
38-39	Учительський Інститут	144	Із 144 випуск. 84 вип. Педінст. та 60 Учит. Інститут
39-40	--- «» ---	123	

[с. 44]

40-41	Учительський Інститут	182	
41-42			
42-43			
43-44	Учительський Інститут	59	У цьому навчальному році був здійснений набір на 1-й та 2-й курси.
44-45	--- «» ---	161	
45-46	--- «» ---	137	
46-47	--- «» ---	122	
47-48	--- «» ---	160	
48-49	--- «» ---	144	
	П І Д С У М О К	3022	

За дореволюційний період випущено – 806.

За 7 років випущено

- 3828

[с. 45]

Таблиця числа тижневих уроків х/ в Учительському Інституті.

	1	II	III	Всього
Закон божий.	2	2	1	5
Російська мова та церковно-слов'янське читання	5	5	5	12
Повторення арифметики та поч. алгебра	5	4	2	11
Геометрія	2	2	1	5
Історія	3	2	1	6
Географія	2	2	1	5
Природознавство	5	5	1	10

	1	II	III	Всього
Креслення, малювання та чистописання	5	4	1	10
Педагогіка та дидактика	-	2	2	4
С п і в и	По дві години на тиждень поза класним часом.			
Г і м н а с т и к а	Щодня по годині поза класним часом.			
	28	28	12	68

ГОЛОВА ДЕРЖАВНОЇ РАДИ
/підписав/ "КОНСТАНТИН"

х/ Кожен урок триває одну годину.
[с. 46]

СПИСОК ДИРЕКТОРІВ ІНСТИТУТУ ЗА 74 РОКИ.

1. БЛЯВСЬКИЙ Олександр Васильович 1874 – 1/IX-1894
2. АНДРІЄВСЬКИЙ Іван Семенович /1/IX-1894 р. – 1905/
3. МІЛОВСЬКИЙ П. О⁹⁹. 1905 вересень 1909 серпень.
4. ГРИГОРЕВСЬКИЙ М. С. /29.09 – 26/III-1913
5. АПОСТОЛОВ Леонід Якович¹⁰⁰ / березень 1913 – 1916 /
6. ЯГОДСЬКИЙ Костянтин Павлович¹⁰¹ / 1916 – 1923 р. /
7. КОЛУБОВСЬКИЙ Яків Михайлович¹⁰² / 1923 – 1924 /
8. ІВЧЕНКО Павло Федорович¹⁰³ – зав. педкурсами / 1924, вересень – до 11/XII /
9. МОРACHEВСЬКИЙ Яків Миколайович¹⁰⁴ – зав. педкурсами /з 11/XII-1924 липень 1925 р.
10. НЕСТЕРЕНКО Юрій Гаврилович¹⁰⁵ – директор педтехнікуму / вересень 1925 – вересень 1927 р./
11. ЛОШНЯКОВ Іван Дмитрович¹⁰⁶ – директор педтехнікуму /вересень 1923 – 1930/
12. ГОРІЛИЙ П. О.¹⁰⁷ – директор Інституту / 1930 – 1931 / Соц. вихованій.
13. ДОНСЬКИЙ Дмитро Іванович¹⁰⁸ / 1931 – травень 1932/

⁹⁹ Помилково вказано ініціали «Н. А.», тоді як потрібно – «П. О.» – Павло Олександрович.

¹⁰⁰ Апостолов (Апостол) Леонід Якович (1865 – 1932) – директор Глухівського учительського інституту (1913 – 22 серпня 1966).

¹⁰¹ Тут знову одруківка, мається на увазі – К. Ягодовський.

¹⁰² Колубовський Яків Михайлович (1863 – після 1938 р.) – директор, проректор, декан, викладач філософії, психології Глухівського інституту (1920 – 1924).

¹⁰³ Івченко Павло Федорович (1891 — ?) —викладач, завідувач педагогічних курсів Глухівського учительського інституту (вересень 1924 — грудень 1924).

¹⁰⁴ Морачевський Яків Миколайович (1874 – ?) – викладач, завідувач педагогічними курсами Глухівського педагогічного інституту (грудень 1924 – липень 1925), завідувач Глухівського краєзнавчого музею, один із засновників Остерського краєзнавчого товариства.

¹⁰⁵ Нестеренко Юрій Гаврилович (1885 – ?) – завідувач, викладач курсів історії педагогіки та дошкільного виховання Глухівського педагогічного технікуму в 1925-1927 рр.

¹⁰⁶ Лошняков Іван Дмитрович був директором педтехнікуму лише в 1927 – 1930 рр.

¹⁰⁷ Горілий Платон Спиридонович (1895 – 1943) – директор Глухівського інституту соціального виховання в 1930-1931 рр.

14. РОЖКОВ Юрій Гаврилович¹⁰⁹ – директор / травень 1932 – 1934/ Інституту Соціального виховання та Пед-ту
15. ГАРКУША Леонід Григор'євич¹¹⁰ – директор /1/1934-1935 р./ Педінститут.
16. СТРЕЛЬЦОВ Олександр Андрійович¹¹¹ – директор Учінституту /1935 – 1938/
12. НАВОЄНКО С. Д. Учінститут /1938 кілька місяців/
10. ГАРАН Дмитро Михайлович – директор Інституту /грудень 1938 – 1941 р/ та 1943-1954 р.
16. ЧУЙКО Іван Федорович¹¹² – директор Уч. іт-та 1945 серпень 1947/
20. САПТОН Г.Л. ----- «» ----- / Серпень 1947
[с. 47]

¹⁰⁸ Донський Дмитро Іванович – директор інституту соціального виховання, 1931-1932 рр.)

¹⁰⁹ Рожков Юрій Якович (1891 – ?) – директор Глухівського інституту соціального виховання, педінституту, педтехнікуму і робітфаку (1932–1934).

¹¹⁰ Гаркуша Леонід Гаврилович – директор Глухівського педкомбінату в 1934-1935 рр.

¹¹¹ Стрельцов Олександр Андрійович (1903 – ?) — директор Конотопського педагогічного технікуму в часи Голодомору, ректор Глухівського та Житомирського педагогічного інституту (1938-1939).

¹¹² Чуйко Іван Федорович – директор Глухівського учительського інституту (1945—1947).

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Андрієвський Іван – 33, 62.
Андреев – 50.
Антонович-Войшин Платон – 25, 26.
Апостолов Леонід – 62.

Базаревич Михайло – 38-39, 40.
Белашов Валерій – 3.
Белінський Віссаріон – 28.
Белявський Олександр – 26-28, 33, 62.
Беляев Костянтин – 39-40.
Блохін А. – 33.
Богданов Павло – 13.
Бойко Микита – 15.
Бокль Генрі – 44.
Бурик Іван – 13, 50.

Васильченко Степан – 24, 25.
Воробей – 50.

Гамалій Андрій – 3.
Гаран Дмитро – 57, 64.
Гаркуша Леонід – 63.
Герцен Олександр – 20, 28.
Гирич Ярослав – 5.
Голубєв Вікторіан – 51.
Горілий Платон – 63.
Горський Олександр – 22.
Григорєвський Митрофан – 32, 43-44, 62.
Гриценко Кирило – 13.
Грушевський Михайло – 37.

Демков Михайло – 32-33.
Денікін Антон – 47.
Добролюбов Микола – 20, 28.
Донський Дмитро – 63.
Дорошенко В. – 30, 31.
Дрейнер Джон – 44.
Дубровський Костянтин – 29.

Железньов Володимир – 43.

Заїка Володимир – 3.

Заремським Мечислав – 3.

Іваньков – 50.

Івченко Павло – 63.

Кириченко Аркадій – 3, 27.

Коваль Ірина – 48.

Ковтун – 50.

Колубовський Яків – 63.

Красовський Федір – 25

Кудрявцев-Платонов Віктор – 22.

Курук Олександр – 4.

Ленін Володимир – 18, 19, 20, 36, 37, 58.

Лошняков Іван – 63.

Ляшко Іван – 3, 14.

Мазур Федір – 14.

Маруняк Володимир – 39-40.

Міловський Павло – 42, 62.

Мінзаренко Іван – 45-46.

Морачевський Яків – 63.

Мошик Ірина – 5.

Навоєнко С. – 64.

Нестеренко Юрій – 63.

Олександр II Миколайович – 23, 26.

Осадчий Іван – 50.

Остапенко Яків – 39-41.

Петлюра Симон – 47.

Пирогов Микола – 28, 30.

Попов А. – 38-39, 41.

Рожков Юрій – 63.

Романовський – 50.

Саболдир Григорій – 43.

Савва, архієпископ – 22.

Савицька Галина – 50.

Сагарєв Леонтій – 49, 50.

Сакало Дмитро – 14.

Сапітон Володимир – 16.

Сапітон Григорій – 3, 4, 5, 6-16, 17, 60, 64.

Сапітон Єлизавета – 8, 9, 11, 12, 16.

Сапітон Лев – 7, 8.

Сергеев-Ценський Сергій – 13, 29-30, 33, 34, 36.

Скоропадський Павло – 45, 46.

Слідюк Петро – 50.

Сталін Йосип – 13, 14, 47, 58.

Стрельцов Олександр – 64.

Студиський Федір – 22.

Терещенко Микола – 24.

Голстой Дмитро – 22, 25.

Ушинський Костянтин – 26, 27, 28, 30.

Філіпов Олексій – 12.

Чверка – 50.

Чепурной – 50.

Чернишевський Микола – 20, 21, 28.

Чуйко Іван – 64.

Шишко Леонід – 44.

Ягодовський Костянтин – 49, 50, 51, 62.

Використані література та джерела

1. Ащаулова Т. Володимир Михайлович Куриленко та його вклад у розбудову Глухівського педагогічного інституту ім. С.М. Сергєєва-Ценського (1990-1995). *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 69-71. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2918>
2. Белашов В. И., Єроха Н. С. Глухов. *Золотое ожерелье Сумщины: Путівль, Глухов, Ромны*: путеводитель. Харьков: Прапор. 1987. С. 60 – 96.
3. Белашов В. И. Глухов – забытая столица гетманской Украины. Киев: Украина. 132с.
4. Белашов В. И., Гурець М. П., Заїка В. В. та ін. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 -1994 рр.). Суми: ВВП «Мрія» – ЛТВ. 46 с.
5. Белашов В. И. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України: посібник для навч. і наук. роботи. Глухів: Глухівська міська друкарня, 1996. 145 с.
6. Белашов В. И. Глухів – столиця Гетьманської України (1708–1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.
7. Белашов В. И. Глухів – столиця Гетьманщини (До Глухівського періоду історії України (1708 – 1782 рр.)) Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
8. Белашов Валерій Іанович: життєпис, наукова і педагогічна діяльність: до 75-річчя від дня народження / Укладачі: А. П. Гриценко, О. А. Чумаченко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 77 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
9. Белашов В. И. До історії заснування першого в Україні Глухівського учительського інституту. *Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні*. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100 – річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). Глухів, 1994. С. 10 – 12.
10. Белашов В. И. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_8
11. Белашов В. И. Ляшко Іван Михайлович: людина, педагог, дослідник. *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 1. С. 116 – 117.
12. Валерій Іванович Белашов (1949 – 2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О. А. Чумаченко, О. Ф. Белашова]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1959>
13. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко,

О. Я. Заїка]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1957>

14. Володимир Михайлович Куриленко (1948 – 2012) : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2481>

15. Вячеслав Антонович Кубицький (1924 – 2008) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

16. Гирич Я. М. Третя річниця «Глухівських наукових читань». Історичні студії суспільного прогресу. 2014. Вип. 1. С. 109 – 115.

17. Голуб А. Віктор Заїка – видатна особистість у історії міста Глухова Сумської області. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 71-74. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2919>

18. Гриценко А. Вячеслав Кубицький: видатний фізик та педагог. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 44-46. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2911>

19. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21>

20. Гриценко А. Глухівський дослідник срібного віку Віктор Заїка. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 28 – 33. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2905>

21. Гриценко А. Директорство Григорія Сапітона у Глухівському учительському інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 24 – 28. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2904>

22. Гриценко А.П. Дослідження Глухівського єврейського кладовища в рамках спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту в 2023-2024 роках. *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка* : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів, аспірантів та молодих

учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (розділ вища школа); (м. Глухів, 23-24 травня 2024 року), 2024. С. 44-48.

23. Гриценко А., Голуб А. Історична школа «Глухівського періоду в історії Гетьманщини» В.І. Белашова. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 16-21. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2902>

24. Гриценко А., Хроленко М. Лідія Нарочна – видатна українська методистка викладання природознавства та авторка підручників. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 107-108. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2931>

25. Гриценко А. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2909>

26. Гриценко А. Пам'яті Григорія Львовича Сапітона (1901–1954) – директора Глухівського учительського інституту. *Сіверянський літопис* : науковий журнал. 2024. № 3 (177). С. 172.

27. Гриценко А. Постать видатного глухівського філософа Мечислава Заремського. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 99 – 103. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2929>

28. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ-ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 трав. 2022 р.). 2022. 253 с. С. 48-49.

29. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі ХІХ-ХХ ст. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2014 С. 249 – 252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviiu_2014_7_62

30. Гриценко А. Краєзнавча діяльність історика Віктора Заїки. *Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова*: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 02 червня 2023 р.). Хмельницький: ХКТЕІ, відділ наукової роботи, 2023. С. 76 – 79. URL: Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут – Науково-методичні видання (hktei.km.ua)

31. Гриценко А. П. Матеріали до бібліографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр. (Доповнення)». / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

32. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356>

33. Гриценко А.П., Колієнко А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16>

34. Гриценко А. Пам'яті Валерія Івановича Белашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*, 2023. № 3. С. 141-142. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299>

35. Гриценко А. П., Ащанулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25

36. Гриценко А.П., Чумаченко О.А., Прокопчук В.С. Початковий період кампанії ліквідації неписьменності на Сумщині у 20-х роках ХХ ст.: агітація за грамотність, заохочення до навчання та ідеологічний чинник (за документами Державного архіву Сумської області). *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXVIII. С. 48-56. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/88629>

37. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сівєричина в історії України*: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.

38. Гриценко А.П. Святування 50-річчя від дня створення Глухівського учительського інституту у 1924 році. *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка* : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (розділ вища школа); (м. Глухів, 23-24 травня 2024 року), 2024. С. 49-52.

39. Гриценко А.П., Курок О.І. Традиція проведення науково-практичних конференцій з історії у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування*: збірник наукових праць / [редкол.: А. П. Гриценко, голова; Н. М. Ткаченко, А. А. Голуб, М. В. Мінченко, С. О. Мисник, Н. М. Петренко]. – Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 13 – 22. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2224>.

40. Гриценко А. П., Ащанулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-красназничі дослідження: традиції та інновації*: матеріали VI Міжнародної наукової конференції (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 75-79.

41. Гриценко В. Діяльність євреїв у глухівському педагогічному інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 84-88. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2924>

42. Грищенко В. Постать директора глухівського педагогічного технікуму Платона Горілого. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Грищенко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 94 – 96. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2927>

43. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григоревский. Год перв. К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнерева и К°. 1912. 435 с.

44. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григоревский. Год втор. К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнерева и К°. 1913. 510 с.

45. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України друг. половини ХІХ – поч. ХХ ст. *Сумська старовина: всеукраїнський науковий історичний журнал*. 2014. № 41 – 42. С. 45 -53.

46. Зозуля С. Ю. Справа про ліквідацію Глухівського інституту народної освіти в фондах Ніжинського архіву. *Сівєричина в історії України: матеріали восьмої науково-краснзнавчої конференції: збірник наукових праць*. 2002. Вип. 2. С. 184 – 191.

47. Календар знаменних дат і подій історії Глухівщини: 2023 рік. Довідкове видання (електронне видання) / Автор-упорядник: Андрій Грищенко. – Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 78 с.: фото. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2484>

48. Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту 1874 по 1924 роки : біобібліогр. покажчик до 150-річчя з часу заснування університету / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Грищенко; В.М. Крижанівський]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

49. Крижанівський В. М. Василь Андрійович Мальченко та його спогади про Глухів та глухівчан за 1870 – 1930 рр. *Історичні студії історичного прозресу*. 3б. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2017. Вип. 5. С. 256 –310.

50. Крижанівський В. М. Викладачі Глухівського учительського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів-Кропивницький, 2017. 96 с.

51. Крижанівський В. М. Випускники Глухівського учительського інституту (1874 – 1906). Біографічний словник. Глухів, 2019. 135 с.

52. Крижанівський В. М. Вихованці Глухівського учительського інституту в добу революції (1905 – 1907) та консервативного курсу П. Столипіна. *Сівєричина в історії України*. Київ – Глухів, 2019. Вип. 12. С. 274 – 278.

53. Крижанівський В. М. Вихованці Глухівського учительського інституту М. Карпов та А. Михайлець за матеріалами Історико-педагогічного музею ГНПУ ім. О. Довженка. *Сівєричина в історії України*. Київ – Глухів, 2020. Вип. 13. С. 257 - 265.

54. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 р.). *Сівєричина в історії України*. Збірник наукових праць – Київ-Глухів, 2017. Вип.10 С. 310-312.

55. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім.

О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.

56. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2015. Вип. 3. С. 112-125.

57. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «науково-педагогічні працівники глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «Л, О») *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2016. Вип. 4. С. 149 – 158.

58. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2017. Вип. 5. С. 311 – 333.

59. Крижанівський В. М. Повсякденне життя вихованців Глухівського учительського інституту в 1874 – 1914 рр. *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 107 – 115.

60. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874 – 1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249. Спогади Олександра Олексійовича Карпекіна про Глухівський учительський інститут міжреволюційної доби *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2016. Вип. 4. С. 159-169.

61. Крижанівський В. М. Федоренко Василь Костянтинович – викладач Глухівського Інституту перехідної доби. Соціум. Документ. Комунікація. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 3. С. 128 – 131.

62. Крижанівський В. М. Уродженці білоруських губерній у Глухівському учительському інституті в добу імперії Романових. *Сіверщина в історії України*. 2021. Вип. 14. С. 254 – 258.

63. Курок О., Гриценко А. Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917–1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105>

64. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237

65. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

66. Курок, О., Гриценко, А., Прокопчук В. Ліквідація неписьменності 20-30-х років ХХ століття як соціальний та політичний проект радянської влади:

філософський аспект. *Сумський історико-архівний журнал*. 2023. № XL. С. 12 – 18. URL: doi.org/10.21272/shaj.2023.i40.p.12

67. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkozl1j2mGgLebtmGkpLdo/view>

68. Курок О, Гриценко А. Славні ювілеї глухівського національного педагогічного університету в 2024 році. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11 – 15. <http://46.201.250.252/handle/123456789/2906>

69. Курок О.І., Гриценко А.П. Традиції історико-філософської школи Глухівського університету: роль персоналій в її розвитку. *«Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Блашова, Мечислава Заремського, Віктора Заїки та Юрія Коваленка»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 1. С. 10-14.

70. Лідія Кирилівна Нарочна (1924 – 2015) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

71. Ляшко І. М., Гамалій А. Т. Глухівський державний педагогічний інститут. Харків: Прапор, 1974. 47 с.

72. Мечислав Йосипович Заремський (1951-2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Заремська]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1958>

73. Микола Павлович Стожок (1923-2003) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2182>

74. Мошик І. В. Джерельна база дослідження вищих навчальних закладів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Ніжинська старовина* 2012. Вип. 14. С. 74 – 78.

75. Мошик І В. Історіографічні проблеми діяльності вищів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 6. К. – Глухів, 2013. С. 464-472.

76. Мошик І. В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Вип. 3. К. – Глухів, 2009. С. 302 – 306.

77. Мошик І. В. Політичні репресії викладацького складу вишів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 4. К. – Глухів, 2011. С. 401-406.

78. Мошик І. В. Повсякденне життя студентської молоді Глухова у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 5. К. – Глухів, 2012. С. 332-335.

79. Мошик І. В. Роль вищих навчальних закладів Чернігівщини у підготовці української інтелігенції (20-ті – 30-ті роки ХХ ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 090012 «Українознавство». Київ, 2011. 20 с.

80. Мошик І. В. Становлення навчальних інституцій Чернігівщини в період формування командно-адміністративної системи періоду культу особи Сталіна. *Сіверщина в історії України*. Матеріали сьомої науково-практичної конференції (23 – 24 жовтня 2008 р.): збірник наукових праць. Суми, 2008. С. 191 – 197.

81. Объявление от начальства Киевского ученого округа. *Циркуляр по Управлению Киевским Учебным Округом*. Август 1874 г., № 8. Киев, 1874. С. 409.

82. Олександр Єгорович Ковальов : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедри теорії і методики початкової освіти й історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, В. О. Собко, Т. Ф. Зенченко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 54 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2181>

83. Олександр Єгорович Ковальов : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедри теорії і методики початкової освіти й історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, В. О. Собко, Т. Ф. Зенченко]. Друге видання, доповнене. – Суми : Університетська книга, 2024. 54 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

84. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник /укладачі: Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 146 с.: фото. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2066>

85. Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник: 2-ге видання: доповнене. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. 136 с.: фото.

86. Ткаченко В. К. Глухів: історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1968. 143 с.

87. Ткаченко В. Глухів: фотонарис. Харків: Прапор, 1974. 28 с.

88. Чирва В. Ф. Глухівський педінститут – найстаріший педвуз України. *Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.)*.

Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої конференції (грудень 1996 р.) Київ, 1996. С. 77-79.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
Григорій Сапітон – директор Глухівського учительського інституту	6
Г. Л. САПІТОН Глухівському учительському інституту 75 років. (1874-1949 рр.)	17
Іменний покажчик	64
Використані література та джерела	67

Науково-популярне видання

Видатні імена та події

Керівник видавничого проєкту:
Ректор Глухівського НПУ ім. О. Довженка, доктор історичних наук, професор Олександр КУРОК

**Григорій Львович Сапітон (1901 – 1954) :
біобібліографічний покажчик до 70-річчя від
дня смерті**

*Автори-укладачі вступу, коментарів та іменного
покажчика А. П. Гриценко; В. А. Гриценко*

Комп'ютерна верстка: Віталій Гриценко

Підп. до друку 29.05.2024.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 4,41. Тираж 300 пр. Зам. №3474
Облік.-вид. арк. 3,49. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24
тел/факс (05444) 2-33-06.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано в Глухівському національному педагогічному
Університеті імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24
тел/факс (05444) 2-33-06